

LATVIJĀ ADAPTĒTIE
UZ MĀKSLU BALSTĪTIE
IZVĒRTĒŠANAS
INSTRUMENTI

RĪGA, 2018

Šajā materiālā ir apkopoti visu laika posmā no 2013.gada līdz 2018.gadam adaptēto uz mākslu balstīto izvērtēšanas instrumentu apraksti.

Instrumenta nosaukums	Adaptācijas gads	Adaptācijas autori	Aizsargāts ar autortiesībām/brīvpieejā
Mākslas terapijas formālo elementu skala kopā ar zīmējumu Cilvēks, kurš plūc ābolu no koka (The Formal Elements Art Therapy Scale, Gantt & Tabone, 1998, The Person Picking an Apple From a Tree, PPAT)	2013	Veide-Nedviga, Ciganovska	Brīvpieejā
Zīmējumu sērija (Diagnostic Drawing Series; Cohen, Hammer, Singer, 1988)	2013	Dakse, Dzene	Aizsargāts ar autortiesībām
Putna ligzdas zīmējums (The Birds Nest Drawing, Kaiser, 1993)	2014	Šķone	Brīvpieejā
Uzzīmē stāstu (Draw a Story; Silver, 1988, 1993, 2003)	2015	Soloveja	Aizsargāts ar autortiesībām
Silveres kognitīvo spēju un emociju zīmējuma tests (Silver Drawing Test; Silver, 1975/2003)	2015	Rivža	Aizsargāts ar autortiesībām
Tilta zīmējums (The Bridge Drawing; Hays & Lyons, 1981)	2016	Strazdiņa, Stoļarova	Brīvpieejā
Sejas stimulu novērtējums (Face Stimulus Assessment, Betts, 2003)	2017, 2018	Plūme, Beinerte	Aizsargāts ar autortiesībām

Apkopojuma autore Ilze Plūme

Instrumenta Mākslas terapijas formālo elementu skala apraksts

1. Instrumenta nosaukums

„Mākslas terapijas formālo elementu skala” (turpmāk MTFES) kopā ar zīmējumu „Cilvēks, kurš plūc ābolu no koka” (turpmāk CKPĀK) (*The Formal Elements Art Therapy Scale, Gantt & Tabone, 1998, The Person Picking an Apple From a Tree, PPAT*; adaptāciju latviešu valodā veikušas Līga Veide-Nedviga un Sanita Ciganovska, 2013, vadītāja Kristīne Mārtinsone, RSU).

2. Instrumenta vispārīgs raksturojums

MTFES ar CKPĀK ir uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, kas dod iespēju izvērtēt klienta/pacienta (k/p) kognitīvās spējas, attīstības līmeni un novērtēt psihisku traucējumu grafisko ekvivalentu jeb formālo elementu esamību (k/p) radītajos darbos.

Sākotnēji CKPĀK bija radīts kā izvērtēšanas instruments bērniem, lai izvērtētu laukuma pielietojumu mākslas darba radīšanā un norādījumi tā veikšanai bija plašāki – “Tu stāvi zem koka, uz viena zara redzi ābolu un ļoti vēlies to iegūt sev. Tu izstiep roku un mēģini to noplūkt, bet nevari aizsniegt, tad tu pieliec lielas un iegūsti to. Ābols tagad ir tavš un tu ēd to ar baudu. Uzzīmē sevi, kā Tu plūc ābolu no koka.” (*Lowenfeld, 1947, pp. 75-76, kā minēts Horowitz, 2014*).

Šobrīd CKPĀK zīmējuma kā uz mākslu balstīta izvērtēšanas instrumenta izvērtēšanai izmanto 1998. gadā izveidoto rokasgrāmatu, kas sastāv no 14 MTFES Likerta skalām, dodot iespēju identificēt psihisku traucējumu simptomu grafiskos ekvivalentus jeb formālos elementus un iegūt kvantitatīvos datus. CKPĀK tiek izvērtēts katras skalas ietvaros no 0 līdz 5, izmantojot arī vērtējumus starp veselīgiem skaitļiem (piem., 0,5; 1,5; 2,5, u.t.t.), kur 0 norāda uz formālā elementa (mainīgā) neesamību, 1 – uz nelielu tā esamību, bet 5 – uz formālā elementa lielāko iespējamo esamību. MTFES rokasgrāmatā apkopotas psihisku traucējumu - klīniskas depresijas, bipolāru afektīvu traucējumu un mānijas simptomu izvērtēšanas vadlīnijas (*Gantt & Mills, 2011; Gantt & Tabone, 1998*). Instruments iemērots gan k/p sākotnējai izvērtēšanai, gan mākslas terapijas procesa noslēguma novērtēšanai.

3. Instrumenta klasifikācija un pamatinformācija par instrumentu

3.1. Pieejamība un instrumenta iegūšanas un lietošanas nosacījumi

MTFES ar CKPĀK kā izvērtēšanas instruments ir aizsargāts ar autortiesībām. Pētnieki var pielietot pētniecībā MTFES skalas un izvērtēšanas vadlīnijas, bet ir nepieciešama rakstiska atļauja, lai izmantotu to citiem nolūkiem. Lūdzu, sazinieties ar *Gargoyle Press, 314 Scott avenue, Morgantown, WV 26508*. Par tulkoto un adaptācijas procesu uzsākušā CKPĀK ar MTFES instrumenta lietošanu konsultēties ar Rīgas Stradiņa universitāti.

3.2. Saturā jomas

Palīdz labāk izprast mākslas terapijas k/p kognitīvās spējas un attīstības līmeni un izvērtēt psihisku traucējumu simptomu grafisko ekvivalentu esamību un izteiktību.

3.3. Galvenās pielietojuma jomas: vizuāli plastiskā mākslas terapija, veselības psiholoģija, klīniskā psiholoģija.

3.4. Instrumenta mērķa populācijas raksturojums

Instrumenta lietošanai vecuma un dzimuma ierobežojumi nav norādīti.

3.5. Instrumenta skalu skaits un īss mainīgo mērāmo mainīgo apraksts

MTFES vērtēšanas rokasgrāmatā sastāv no 14 skalām – 1. Krāsas pielietojums, 2. Krāsu atbilstība, 3. Ieguldītā enerģija, 4. Laukums, 5. Integrācija, 6. Loģiskums, 7. Problēmrisināšana,

8. Reālisms, 9. Attīstības līmenis, 10. Objektu un apkārtējās vides detaļas, 11. Līniju kvalitāte, 12. Cilvēks, 13. Rotācija, 14. Atkārtošana.

3.6. Instrumenta vienību skaits: 14

3.7. Instrumenta vienību formāts un atbilžu skala: instrumenta vienību formāts ir uzdevums – zīmējums. Atbilžu skala atbilst Likerta tipa skalai, kur 0 nozīmē attiecīgā formālā elementa (mainīgā) neesamību zīmējumā, bet 5 – šī mainīgā klātbūtni zīmējumā vislielākajā mērā.

3.8. Instrumenta vadīšanas veids: pārraudzīta zīmējuma izpilde.

3.9. Atbildes veids: zīmējuma veikšana.

3.10. Instrumenta vadīšanas nosacījumi un nepieciešamie materiāli

Zīmējuma veikšanai nepieciešami - 1) balts zīmēšanas papīrs A 3 (30 x 46 cm), 2) 12 krāsu flomāsteri (sarkans, oranžs, zils, tirkīzs, zaļš, tumši zaļš, spilgti rozā, madženta, violets, brūns, dzeltens un melns).

Uz galda tiek nolikti 12 flomāsteri un pasniedz baltu lapu, lai dalībnieks pats to var novietot uz galda, dalībnieku aicina uzzīmēt zīmējumu, attēlojot Cilvēku, kurš plūc ābolu no koka.

3.11. Instrumenta izpildes laiks: netiek ierobežots ar laika limitu.

3.12. Instrukcija (norādījumi) respondentiem: “Lietojiet flomāsterus un uzzīmējiet cilvēku, kurš plūc ābolu no koka”.

3.13. Instrumenta formas: Izvērtēšanas instrumentam CKPĀK kopā ar MTFES (*The Formal Elements Art Therapy Scale*, The Person Picking an Apple From a Tree, PPAT, *Gantt & Tabone*, 1998; Veide-Nedviga, 2013, Ciganovska, 2013).

3.14. Instrumenta izstrādes izlases raksturojums: vairāk kā 5000 izpētes grupas dalībnieki – psihiatriskās slimnīcas pacienti.

3.15. Instrumenta standartizācijas izlases raksturojums: nav norādīts.

3.16. Profesionālā kvalifikācija, kas nepieciešama instrumenta lietošanai: mākslas terapija izglītība, psihologa izglītība.

4. Rezultātu apstrāde

4.1. Instrumenta datu apstrādes procedūra: zīmējuma izvērtēšana vērtējumus atzīmējot instrumenta protokola veidlapā.

4.2. Balles

Katras MTFES skalas kritērijiem un pievienotajiem kritēriju vizuālajiem paraugiem, vērtētājam jāizvērtē katra formālā elementa (mainīgā) daudzums/intensitāte vai arī tā raksturojums, izmantojot Likerta tipa skalu vērtējumus no 0 līdz 5, tai skaitā, arī vērtējumus starp veselīem skaitļiem (piem., 0,5; 1,5; 2,5, u.t.t.).

4.3. Instrumenta sākotnējo ballu transformācija par standartizētām ballēm: nav norādīts.

5. Rezultātu interpretācija

Katras skalas rezultāts jāizvērtē atbilstoši k/p aktuālajam stāvoklim, diagnozei (ja tāda ir noteikta). Izvērtējot katra formālā elementa intensitāti, var izteikt pieņēmumus par k/p

iespējamām grūtībām un izmaiņām, psihisku traucējumu simptomu izteiktībā, piemērotās terapijas rezultātā.

6. Informācija par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem

Oriģinālā MTFES ar CKPĀK izstrādē noteiktā vērtētāju saskaņotība (*Intraclass Correlations Coefficient, ICC, r*) starp 3 MTFES pielietošanā apmācītiem vērtētājiem variē no vidēji ciešas saskaņotības $r = 0.52$, līdz ciešai saskaņotībai, kur $r = 0.98$. Citi šī izvērtēšanas instrumenta psihometriskie rādītāji nav noteikti.

7. Informācija par instrumenta adaptāciju latviešu valodā (instrumenta adaptētās versijas izstrādi un tās psihometriskajiem rādītājiem)

Izvērtēšanas instrumenta CKPĀK kopā ar MTFES adaptācija latviešu valodā notika laika posmā no 2012.gada septembra līdz 2012. gada decembrim, sadarbojoties RSU vizuāli plastiskās mākslas terapijas studiju programmas maģistrantēm Līgai Veidei-Nedvigai un Sanitai Ciganovskai, prof. Kristīnes Mārtinsones vadībā. Tika saņemta instrumenta autores Lindas Gantas atļauja par instrumenta adaptāciju pētījuma ietvaros. MTFES tulkojums tika veikts izmantojot turp un atpakaļ tulkošanas pieeju no angļu valodas, ko veica trīs neatkarīgi tulkotāji, kā arī, tika izmantota simetrisko tulkojuma pieeja, t.i., "simetriskais tulkojums paredz saglabāt jēdzieniski būtisko saturu un verbālo skanīgumu abās valodās" (Raščevska, 2005).

Līgas Veides-Nedvīgas veiktajā pētījumā pirmajā posmā piedalījās 30 dalībnieki (30 bērni un pusaudži ar astmu (pēc SSK-10, J45.8), vecumā no 7 līdz 12 gadiem (siev. – 42%, vīr. – 58%), Adaptācijas pirmajā posmā noteiktā vērtētāju saskaņotība (*Intraclass Correlations Coefficient, ICC, r*) starp 2 MTFES pielietošanā apmācītiem vērtētājiem $r = 0.76$, bet starp 3 neatkarīgajiem vērtētāju vērtējumiem, kur viens nebija apmācīts MTFES rokasgrāmatas pielietošanā, kā rezultātā $r = 0.54$. Tika aprēķināta arī iekšējā saskaņotība ($\alpha = 0.90$). Otrajā posmā piedalījās 22 dalībnieki (bērni un pusaudži ar astmu (pēc SSK-10, J45.8), vecumā no 7 līdz 12 gadiem (siev. – 55%, vīr. – 45%, ar paaugstinātu trauksmes līmeni pēc Ahenbaha bērnu uzvedības aptaujas rezultātiem). Izpētes grupas ($n=11$) dalībnieki piedalījās 7 mākslas terapijas sesijās ar mērķi uzlabot spējas regulēt savas emocijas, kas ļoti svarīgs aspekts astmas lēkmju kontrolēšanā, mazināšanā (Beebe, *Gelfand & Bender* 2010). Pētījuma rezultāti parādīja, ka izpētes grupai ir statistiski nozīmīgi mazinājusies trauksme pēc vizuāli plastiskās mākslas terapijas sesijām salīdzinot trauksmes rādītājus pirms/pēc terapijas. Līdz ar to, var secināt, ka vizuāli plastiskās mākslas terapijas intervences ir pozitīvi ietekmējušas bērnu psihoemocionālo veselību. Tika konstatētas arī sakarības starp Ahenbaha bērnu uzvedības aptaujas rādītājiem un MTFES 2. skalu Krāsu atbilstība rādītājiem, pie paaugstinātiem rādītājiem trauksmes/nomāktības skalā, MTFES skalā Krāsu atbilstība novēroti pazemināti rādītāji. Pētījuma autore secina, ka paaugstināts trauksmes līmenis var ietekmēt zīmējuma uzdevumam neatbilstošu krāsu izvēli (Veide-Nedviga, 2013).

8. Informācija par apraksta autoru: Vita Beinerte, vita.beinerte@gmail.com

9. Par adaptēto instrumenta versiju atbildīgās personas: Līga Veide-Nedvīga, e-pasts: ligaveide@hotmail.com, Sanita Ciganovska, e-pasts: sanita.ciganovska@inbox.lv.

10. Piezīmes: Instruments ir brīvpieejā.

11. Informācija par oriģinālās instrumenta versijas publicēšanas avotu:

Gantt, L. & Tabone, C. (1998). *The Formal Elements Art Therapy Scale: The Rating Manual*. Morgantown, WV: Gargoyle Press.

12. Informācija par adaptētās instrumenta versijas publicēšanas avotu: RSU

13. Citi izmantotie informācijas avoti

Beebe A., Gelfand E. W., Bender B. (2010). A randomized trial to test effectiveness of art therapy for children with asthma, *J Allergy Clin Immunol*, 126 (2)

Ciganovska, S. (2013). *Mākslas terapijas formālo elementu skalas adaptācija Latvijā un tās pielietojums pacientēm ar krūts vēzi depresijas simptomu izvērtēšanai*. Npublicēts maģistra darbs. Rīga: RSU.

Gantt, L., M., & Mills, B. (2009). The Formal Elements Art Therapy Scale: a measurement system for global variables in art. Brief report. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 26(3): 124–129.

Gantt, L. & Tabone, C. (1998). *The Formal Elements Art Therapy Scale: The Rating Manual*. Morgantown, WV: Gargoyle Press.

Horovitz, E. G. (2014). *The art Therapists Primer. A clinical guide to writing assessments, diagnosis and treatment* (2nd ed.). Springfield: Charles C.Thomas publisher Ltd.

Lowenfeld, V. (1947). *Creative and Mental Growth: A Textbook on Art Education*. London: Macmillan Co.

Raščevska, M. (2005). *Psiholoģisko testu un aptauju konstruēšana un adaptācija*. Rīga: RaKa

Veide-Nedviga, L. (2013). *Mākslas terapijas formālo elementu skalu adaptācija Latvijā un to pielietojums vizuāli plastiskās mākslas terapijā trauksmes mazināšanai bērniem un pusaudžiem ar astmu*. Npublicēts maģistra darbs, Rīga: RSU.

Instrumenta *Zīmējumu sērija* apraksts

1. Instrumenta nosaukums

Zīmējumu sērija , ZS (*Diagnostic Drawing Series; DDS* , Barry M. Cohen, Virginia, USA, 1982), adaptāciju latviešu valodā veikušas Evita Dakse, Daiga Dzene, 2013, vadītāja Kristīne Mārtinsone, RSU).

2. Instrumenta vispārīgs raksturojums

Zīmējumu sēriju 1981.gadā radīja Barijs M. Kohens (*Barry M. Cohen*), un Barbara Lesovica (*Barbara Lesowitz*). Tās izpētes protokols tika izstrādāts un attīstīts sadarbībā ar Širu Singeri (*Shira Singer*) un Annu Reineri (*Anna Reyner*). 1982.gadā Barijs M. Kohens, Šira Singere un Anna Reinere piedāvāja mākslas terapiju veidoto Zīmējumu sēriju, kas bija paredzēta izmantošanai klīniskos apstākļos. Pirmo reizi ZS instruments tika publicēts 1986. gadā. ZS galvenais mērķis iegūt maksimālu informācijas daudzumu vienas sesijas laikā, izmantojot materiālus un tehnikas, kas raksturīgas mākslas terapijas praksei, kā arī atspoguļot pētāmā emocionālās un uzvedības izmaiņas sesijas laikā. ZS ir paredzēta izvērtēšanai hipotēzes formulēšanai, mākslas terapijas mērķu izvirzīšanai, mākslas terapijas plāna izveidei un novērtēšanai, kā arī mākslas terapijas aktuālās situācijas, starprezultātu novērtēšanai un mākslas terapijas rezultātu novērtējumam.

3. Instrumenta klasifikācija un pamatinformācija par instrumentu

3.1. Pieejamība un instrumenta iegūšanas un lietošanas nosacījumi

Projektīvs tests. Sastāv no trīs noteiktā secībā esošiem zīmējumiem. Uzdevumu sērijā tiek iekļauti sekojoši uzdevumi:

1. Nestrukturēts uzdevums “Brīvais zīmējums”. Instrukcija : *Radiet zīmējumu, izmantojot šos materiālus*. Laiks 15 minūtes.
2. Strukturēts uzdevums “Koka zīmējums”. Instrukcija : *Uzzīmējiet, koku!*. Laiks 15 minūtes.
3. Daļēji strukturēts uzdevums “Jūtu zīmējums”. Instrukcija : *Izmantojot līnijas, formas un krāsas radiet attēlu par to, kā jūtaties*. Laiks 15 minūtes.

Aptaujas forma sastāv no trīs daļām , katram zīmējumam atsevišķi, katra daļa satāv no 4 līdz 6 jautājumiem. Jautājumus uzdod pacientam/ klientam un veidlapu aizpilda terapeits.

ZS rokasgrāmatu var iegādāties par 20\$, jebkurš mākslas terapeits, vai mākslas terapijas students <http://www.diagnosticdrawingseries.com/contact.html>

ZS rokasgrāmata sastāv no:

ZS zīmējumu aptaujas (izmantojama pēc izvēles); Zīmējumu analīzes formas (ZAF), 2011.gada versija; ZS 1994.gada revidētā vērtēšanas ceļveža “Kā uzrakstīt novērtējumu, izmantojot ZS”; Psihiatrijas diagnozes formas; Darba lapas; ZS galvenās lapas; ZS pieejamo resursu saraksta (bibliogrāfija); ZS stila palīglīdzekļa; Pacienta piekrišanas formas parauga, kas atļauj savākt ZS arhivēšanas vajadzībām.

ZS rokasgrāmatā nav pieejamas “atslēgas”, šo testu var lietot, sekojot instrukcijām ZS rokasgrāmatā, bet ir ieteicams apmācības ZS lietošanā.

3.2. Saturā jomas - ZS attiecās uz sekojošām jomām : personība – stāvoklis, traucējumi un patoloģija.

3.3. Galvenās pielietojuma jomas: ZS galvenokārt pielieto - klīniskā psiholoģijā; konsultēšanā.

3.4. Instrumenta mērķa populācijas raksturojums

To var izmantot darbā ar stacionētiem pacientiem, ambulatoriem klientiem/ pacientiem, kā arī pielietot ārpus klīniskās vides. Aptauja paredzēta personām, sākot no 13 gadu vecuma. Personai, kura ir stacionēta testu būtu nepieciešams izpildīt ne vēlāk kā piecas dienas pēc stacionēšanas.

3.5. Instrumenta skalū skaits un īss mērāmo mainīgo apraksts

3.6. Instrumenta vienību skaits: ZAF (*Zīmējumu analīzes forma*), tā sastāv no 23 skalām: 1. krāsu tips, 2.krāsu saplūšana, 3. idiosinkrātiska krāsa, 4. līnija/ forma, 5. integrācija, 6. abstrakts vai 7. reprezentējošs (jāizvēlas viens no 6. un 7.), 8. tēls, 9. ierāmējums, 10. pamatlīnija (horizonts), 11. cilvēki, 12. dzīvnieki, 13.nedzīvi objekti, 14. abstrakti simboli, 15. vārdu iekļaušana, 16. dabas ainava, 17. līnijas kvalitāte (spiediens), 18. līnijas garums, 19. kustība, 20. telpas izmantojums, 21. koks, 22. slīpums, 23. neierasts novietojums.

3.7. Instrumenta vienību formāts un atbilžu skala: Desmit skalām iespējamie atbilžu varianti ir dihotomi – jā/ nē. Trīspadsmit skalās atbildēm ir trīs un četri atbilžu varianti.

3.8. Instrumenta vadīšanas veids: Testu var lietot individuāli, kā arī grupās.

3.9. Atbildes veids: Tiek veikta trīs zīmējumu sērija.

3.10. Instrumenta vadīšanas nosacījumi un nepieciešamie materiāli: Baltas 60/ 45 cm zīmēšanas lapas un 12 kantaini “Faber Castell” pastelkrātiņus bez papīra apvalka. Katram zīmējumam jāizmanto sava lapa.

3.11. Instrumenta izpildes laiks: Ne vairāk kā 15. min, katram zīmējumam.

3.12. Instrukcija (norādījumi) respondentiem:

“Lūdzu, radiet attēlu, izmantojot dotos materiālus!”

“Lūdzu, uzzīmējiet koku!”

“Lūdzu, radiet attēlu par to, kā jūtaties, izmantojot krāsas, līnijas, formas!”

3.13. Instrumenta formas “Zīmējumu sērija”, (ZS) un Zīmējumu analīzes forma (ZAF) (Diagnostic Drawing Series DDS, Cohen, 1986/1994; Dakse&Dzene, 2014).

3.14. Instrumenta izstrādes izlases raksturojums: nav norādīts.

3.15. Instrumenta standartizācijas izlases raksturojums: nav norādīts.

3.16. Profesionālā kvalifikācija, kas nepieciešama instrumenta lietošanai

Šobrīd ZS likumīgi drīkst izmantot ikviens ar garīgās veselības aprūpi saistīts profesionālis vai šo nozari studējošais. Taču visefektīvāk to var izmantot tie, kas ir specializējušies pielietot mākslas metodes terapijā.

4. Rezultātu apstrāde

4.1. Instrumenta datu apstrādes procedūra

Zīmējumu analīzei tiek izmantota ZAF, tā sastāv no 23 skalām: 1. krāsu tips, 2. krāsu saplūšana, 3. idiosinkrātiska krāsa, 4. līnija/ forma, 5. integrācija, 6. abstrakts vai 7. reprezentējošs (jāizvēlas viens no 6. un 7.), 8. tēls, 9. ierāmējums, 10. pamatlīnija (horizonts), 11. cilvēki, 12. dzīvnieki, 13. nedzīvi objekti, 14. abstrakti simboli, 15. vārdu iekļaušana, 16. dabas ainava, 17. līnijas kvalitāte (spiediens), 18. līnijas garums, 19. kustība, 20. telpas izmantojums, 21. koks, 22. slīpums, 23. neierasts novietojums.

4.2. Balles: Desmit skalām iespējamie atbilžu varianti ir dihotomi – jā/ nē. Trīspadsmit skalās atbildēm ir trīs un četri atbilžu varianti.

4.3. Instrumenta sākotnējo ballu transformācija par standartizētām ballēm: nav

5. Rezultātu interpretācija

Tiek veikts novērojumu un testa rezultātu apkopojums, kas sniedz respondenta plašu psiholoģisku un grafisku atspoguļojumu. Katrs no trim zīmējumiem parāda noteiktu veidu, kā respondents reaģē uz konkrētiem norādījumiem un struktūru.

6. Informācija par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem: nav informācijas.

7. Informācija par instrumenta adaptāciju latviešu valodā (instrumenta adaptētās versijas izstrādi un tās psihometriskajiem rādītājiem):

Testu Latvijā adaptēja Dakse un Dzene 2013. gadā, kad tika veikta Zīmējumu sērijas tulkošana no angļu valodas un ZS stimulmateriālu tulkošana, izmantojot „turp un atpakaļ tulkošanas” pieeju. Divi neatkarīgi tulki veica skalas turp tulkošanu latviešu valodā, tad pētījuma autore tulkojumus salīdzināja un tos analizēja, izvēloties katras skalas labāko tulkojumu. Tika veikts atpakaļ tulkojums angļu valodā un tas tika pabeigts 2012. gada augustā un saskaņots ar ZS autoru (Cohen). (Dakse 2013). Dakse izveidoja izlasi no 100 (n=100) dalībniekiem iekļaujot respondentus ar dažādiem psihiskiem un uzvedības traucējumiem, un praktiski veselus cilvēkus, vecumā no 18 – 65 gadiem. Tika izvērtēti 300 zīmējumi – 100 zīmējumu sērijas un iegūts iekšējās saskaņotības mērījums. Tika parēķinātas testa skalu saskaņotība izmantojot Kronbaha Alfu, un tika noskaidrots, ka vidējais rādītājs katram ZS zīmējumam – 1. zīmējumam $\alpha=0.66$; 2. zīmējumam $\alpha=0.67$; 3. zīmējumam $\alpha=0.68$ (Dakse 2013).

Tika noteikts neatkarīgo vērtētāju vērtējums, piedaloties trīs vērtētājiem – pētījuma autorei (VD-D), maģistrantei (VD-E) un mākslas terapijas studentam (VD-J), nejaušā kārtā tika izvēlēti 15 dalībnieku zīmējumu sērijas, no iegūtām 100 zīmējumu sērijām un aprēķināta vērtētāju iekšējā saskaņotība. Izmantojot Kolmogorova-Smirnova testu noskaidroja rezultātu, kurš uzrādīja pietiekami augstu un statistiski nozīmīgu Intraclass korelācijas koeficientu - $r=0.89$ ($p=0.000$) (Dakse 2013).

8. Informācija par apraksta autoru: Zane Veitnere, e-pasts z.veitnere@gmail.com

9. Par lokālo (adaptēto) instrumenta versiju atbildīgās kontaktpersonas: D.Dzene, E.Dakse.

10. Piezīmes: Instruments ir aizsargāts ar autortiesībām.

11. Informācija par oriģinālās instrumenta versijas publicēšanas avotu:

DDS (Diagnostic Drawing Series), Zīmējumu sērijas (ZS) Cohen (1986/2014)

12. Informācija par adaptētās instrumenta versijas publicēšanas avotu: RSU

13. Citi izmantotie informācijas avoti:

1. CREEKMORE, J. (copyright 1989). The Diagnostic Drawing Series Tree Scale. In: M.B. Morris, (1995). The Diagnostic Drawing Series and the Tree Rating Scale: An isomorphic representation of multiple personality disorder, major depression, and schizophrenia populations. *Art Therapy*, 12(2), pp. 118-128.

2. COHEN, B. M., Mills, A., & Kijak, A. K. (1994). An introduction to the Diagnostic Drawing Series: A standardized tool for diagnostic and clinical use. *Art Therapy*, 11 (2), pp. 105-110.

3. COHEN, B. M., & Mills, A. (1999). Skin/paper/bark: Body image, trauma, and the Diagnostic Drawing Series. In J. Goodwin & R. Attias (Eds.), *Splintered reflections: Images of the body in trauma* (pp. 203-221). New York: Basic Books.

4. COUCH, J. B. (1994). Diagnostic Drawing Series: Research with older people diagnosed with organic mental syndrome and disorders. *Art Therapy*, 11(2), 111-115.

5. FOWLER, J. (2001). De Diagnostic Drawing Series: Structurele kenmerken van tekeningen als diagnostisch instrument [The DDS: Structural properties as an assessment instrument]. *Tijdschrift voor Creatieve Therapie* [Dutch Art Therapy journal], 3, 28-31

Instrumenta *Putna ligzdas zīmējums* apraksts

1. Instrumenta nosaukums

Putna ligzdas zīmējums, PLZ-LV, (*The Bird's Nest Drawing; BND, Kaiser, 1996*; adaptāciju latviešu valodā veikusi Naira Šķone, 2014, vadītāja Kristīne Mārtinsone, RSU).

2. Instrumenta vispārīgs raksturojums

Putna ligzdas zīmējums (turpmāk- PLZ), ir uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, ko izveidojusi ASV mākslas terapeite Donna Kaizere (*Donna Kaiser, 1996*). Autore balstās uz ASV psihologu Nensijas Kaplanas (*Nancy Kaplan*) un Merijas Mainas (*Mary Main*) ģimenes zīmējuma pētījumu (*Kaplan, & Main, 1986*), psihologu Alīsijas Liebermanes (*Alicia F. Lieberman*), Donnas Vestones (*Donna R. Weston*), Džerī Pavla (*Jeree H. Pawl*) pētījumu (*Lieberman, Weston & Pawl, 1991*), kurā tika pētītas terapeitiskās intervences, kas, iespējams, mātēm ar nedrošu piesaistes stilu un viņu bērniem spētu mainīt esošo piesaistes modeli. Instrumenta autore novērojusi, ka simboliski iedomātas putna ligzdas attēlošana atklāj informāciju, kas saistīta ar cilvēka drošību un piesaisti. Salīdzinot ar citiem zīmējumiem, putna ligzdas attēlojums tiek uztverts kā neapdraudošs uzdevums. Ja uz lūgumu uzzīmēt ģimeni klienti / pacienti reaģēja ar trauksmi, noliegumu un negatīvu atbildi, tad uz lūgumu zīmēt putna ligzdu daudziem indivīdiem, īpaši bērniem, tika novērota pozitīva attieksme un ticība saviem spēkiem izpildīt šo uzdevumu (Šķone, 2014, 15).

Turklāt ligzda tiek uzskatīta par maternitātes, drošības un aizsardzības simbolu, jo tai piemīt "saturēšanas" funkcija un ir dzemdei līdzīga forma. Tāpat svarīgi, ja zīmējumā tiek iekļauts arī koks, tas var norādīt uz citu aprūpes aspektu, jo koka attēls tiek uzskatīts par mātes simbolu (Kaiser, 1996, kā minēts: Šķone, 2014, 16).

PLZ pamatojums veidots saskaņā ar piesaistes teoriju (Boulbijs, 1998). PLZ sniedz informāciju par indivīda piesaistes stilu, kas sniedz klīnisku noderīgu informāciju terapeitisko attiecību attīstības procesā, terapeitisko mērķu formulēšanā, prognozi par terapeitisko iznākumu (Šķone, Mārtinsone, 2014). Tiek vērtēts zīmējuma kopējais iespaids, tā simboliskais saturs un attēla formālās kvalitātes. Par zīmējumu tiek rakstīts stāsts, kas dod papildus informāciju.

3. Instrumenta klasifikācija un pamatinformācija par instrumentu

3.1. Pieejamība un instrumenta iegūšanas un lietošanas nosacījumi

Informāciju par PLZ vērtēšanas skalu oriģinālvalodā iespējams iegūt, sazinoties pa e-pastu: gaelanhw@gmail.com. Informāciju par PLZ lietojumu latviešu valodā iespējams iegūt, sazinoties ar adaptācijas autori Nairu Šķoni pa e-pastu: naira.skone@gmail.com.

3.2. Satura jomas: Ģimenes funkcionēšana; bērna - vecāka attiecības, personība (iekšēja reprezentācija par sevi un citiem, piesaistes stils).

3.3. Galvenās pielietojuma jomas - veselības aprūpe, sociālā aprūpe.

3.4. Instrumenta mērķa populācijas raksturojums

Pētījumi par PLZ kā izvērtēšanas instrumentu piesaistes stila noteikšanai veikti dažādās izlasēs: sievietes, kuras ir mātes (Kaiser, 1996); augsta sociālā riska grūtnieces (Overbeck, 2002); koledžas studenti (Reyes, 2002); anoreksijas pacientes (Fine, 2002), 9-11 gadus veci skolēni (Hyler, 2002), no psihoaktīvām vielām atkarīgi pacienti (Francis, Kaiser,

Deaver, 2003); pusaudži bērnu namā (Trewartha, 2004); pusaudži, kuru vecāki ir psihoaktīvo vielu lietotāji (Lenssen, 2006); bērni, kuru vecākiem ir nedroša piesaiste (Sheller, 2007). Testa adaptācijas Latvijā izlase- pieaugušas personas ar atkarību no psihoaktīvām vielām (Šķone, 2014).

3.5. Instrumenta skalū skaits un īss mērāmo mainīgo apraksts

PLZ tiek vērtēts pēc 14 skalām:

1. *Zīmējumā attēlots viens vai vairāki putni.*
2. *Zīmējumā attēlota putnu ģimene.*
3. *Zīmējumā attēlota apkārtējā vide.*
4. *Zīmējumā ir lietotas četras vai vairākas krāsas.*
5. *Zīmējumā dominējošā ir zaļā krāsa.*
6. *PLZ stāsts ir saskaņots un loģisks un tajā galvenokārt ir pozitīvas tēmas.*
7. *Zīmējumā dominējošā ir brūnā krāsa.*
8. *Ligzda ir noliekusies 45 grādu leņķī un vairāk, tādēļ izskatās, ka tās saturs izkritīs.*
9. *Ligzdai nav apakšas, tādēļ izskatās, ka tās saturs izkritīs.*
10. *Ligzda ir attēlota neaizsargātā vietā.*
11. *Līnijas ir zīmētas pārāk enerģiski un aizņem lielāko papīra lapas daļu.*
12. *Zīmējums ir vairākkārt atsākts zīmēt, tajā ir daudz dzēstas un svītrotas vietas.*
13. *Zīmējumā ir izmantoti neparasti, dīvaini, neloģiski un haotiski elementi vai zīmēšanas metodes.*
14. *PLZ stāsts nav saskaņots un loģisks vai ietver daudz negatīvu tēmu (vai abi).*

3.6. Instrumenta vienību skaits: 14

3.7. Instrumenta vienību formāts un atbilžu skala - vērtējumi tiek veikti Likerta skalā no 0 līdz 5 atbilstīgi instrumenta vadlīnijām.

3.8. Instrumenta vadīšanas veids: Pārraudzīta vadība.

3.9. Atbildes veids: Zīmējums, rakstveida vai mutiska izpilde (stāsts).

3.10. Instrumenta vadīšanas nosacījumi un nepieciešamie materiāli

Balta A3 formāta (297 × 420 mm) lapa, 10 krāsu smalki flomāsteri (*fine point*) (netiek izdalīta noteikta marka) un papildu lapa stāstam (noder arī parastais zīmulis).

3.11. Instrumenta izpildes laiks: 1 sesijas ietvaros.

3.12. Instrukcija (norādījumi) respondentiem

Zīmējuma veicējam tiek teikts: “Lūdzu, attēlojiet zīmējumā putna ligzdu!” Ja viņš vaicā, ko var iekļaut zīmējumā, atbildiet: “Jūs savā zīmējumā varat zīmēt visu, ko vēlaties!” Pēc zīmējuma pabeigšanas palūdziet, lai radītajam zīmējumam klients / pacients izdomā nosaukumu, kas ir citāds nekā “Putna ligzda”, un palūdziet nosaukumu uzrakstīt lapas otrajā pusē. Pēc tam klientam / pacientam palūdziet uz citas papīra lapas uzrakstīt īsu, 2–3 teikumus garu, stāstu par zīmējumu. Ja klients / pacients nevar vai nevēlas to rakstīt, tad palūdziet viņu šo stāstu izstāstīt mutiski. Mākslas terapeitam šis stāstījums rūpīgi jāpieraksta un pēc tam jānolasa.

3.13. Instrumenta izstrādes izlases raksturojums

PLZ adaptācijas posmā tika iekļauti 50 dalībnieki, kuriem Līdsas atkarības aptauja (*Leeds Dependency Questionnaire; Raistrick, Bradshaw, Tober, Weiner, Allison, & Healy; 1994*) uzrādīja atkarības no psihoaktīvām vielām izteiktības tendenci (no 1 līdz 30 punkti), kopumā 20 vīrieši no 19 līdz 59 gadu vecumam un 30 sievietes no 22 līdz 60 gadu vecumam, un 50 dalībnieki, kuriem Līdsas atkarības aptauja neuzrādīja atkarību no psihoaktīvām vielām (0 punktu), kopumā 20 vīrieši no 19 līdz 59 gadu vecumam un 30 sievietes no 22 līdz 60 gadu vecumam (Šķone, 2014, 26).

3.14. Instrumenta standartizācijas izlases raksturojums: PLZ nav standartizēts.

3.15. Profesionālā kvalifikācija, kas nepieciešama instrumenta lietošanai: maģistra grāds veselības aprūpē, mākslas terapeita kvalifikācija (specializācija – vizuāli plastiskā mākslas terapija).

4. Rezultātu apstrāde

4.1. Instrumenta datu apstrādes procedūra: Vienkārša manuāla protokola apstrāde (ballu summēšana, aprēķinu veikšana).

4.2. Balles: Vērtējuma veikšanai (Likerta skala no 0 līdz 5) nepieciešamas PLZ vadlīnijas.

4.3. Instrumenta sākotnējo ballu transformācija par standartizētām ballēm: nav norādīts.

5. Rezultātu interpretācija

Skalas no 1 līdz 6 atbilst drošai piesaistei, bet skalas no 7 līdz 14 atbilst nedrošai piesaistei. Lai noteiktu, kāda piesaiste ir klientam, ir jā Saskaita 1- 6 skalu summa un jāizdala ar 6, savukārt 7–14 skalu summa jādala ar 8. Kuras piesaistes punkti ir lielāki, tāds piesaistes stils ir klientam / pacientam. Ja summas ir vienādas, tad tas tomēr liecina par nedrošu piesaisti, jo ir pārāk daudz nedrošas piesaistes indikatoru (*Kaiser, 2010, kā minēts: Šķone, 2014, 25*).

Līdz šim nav veikti vērīgi pētījumi par PLZ, tomēr arī esošajos pētījumos var gūt informāciju par statistiski nozīmīgiem datiem, tendencēm un novērojumiem. Mākslas terapeiti savos pētījumos (*Kaiser, 1996; Overbeck, 2002; Hylers, 2002; Fine, 2002; Francis, Kaiser & Deaver, 2003; Trewartha, 2004; Lenssen, 2006; Sheller, 2007*) ir ziņojuši par datiem, kas liecina, ka klientu / pacientu ar dažādiem piesaistes stiliem PLZ ir novērotas atšķirības. Individīdi ar drošās piesaistes stilu savos PLZ attēlo putnus (*Kaiser, 1996; Francis, Kaiser, & Deaver, 2003; Hylers, 2001*), iekļauj putna ģimeni, lieto četras un vairāk krāsas, dominējošā krāsa ir zaļā, turklāt ligzdas nav zīmētas saskvērušās (*Francis, Kaiser, & Deaver, 2003; Hylers, 2001*). Turpretī indivīdu ar nedrošu piesaisti darbos dominējošā krāsa ir brūnā, ligzda attēlota neaizsargātā veidā (*Hylers, 2001*), tā zīmēta saskvērusies un bez pamata (*Kaiser, 1996*).

6. Informācija par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem

Pētījuma adaptācijas posmā LV iegūtie dati liecina par visu instrumenta PLZ skalu noturību laikā ($r = 0,43-0,85$), kā arī ciešu starpvērtētāju saskaņotību ($r \geq 0,7$) visās skalās. Pētījumā aprēķināts neatkarīgo vērtētāju iekšējās saskaņotības koeficients. Aprēķini uzrādīja

labu kopējo korelāciju ($r=0,83$). Šī pētījuma rezultāti ir augstāki par PLZ autores un kolēģu (Frncis, Kaiser, Dever, 2003) iegūtajiem rezultātiem (no $r=0,44$ līdz $r=0,66$).

7. Informācija par instrumenta adaptāciju latviešu valodā (instrumenta adaptētās versijas izstrādi un tās psihometriskajiem rādītājiem)

Atļauja no PLZ autores testa adaptācijai LV. Stimula materiāla tulkojumi ar “turp un atpakaļ” tulkošanas pieeju. Pētījuma 1.posmā tika iekļauti 50 dalībnieki, kuriem Līdsas atkarības aptauja (LAA) uzrādīja atkarības no psihoaktīvām vielām tendenci (punkti 1-30) un 50 dalībnieki, kuriem LAA neuzrādīja atkarību no psihoaktīvām vielām (0 punkti). Dalībnieki atlasīti pēc zināmo grupu metodes un pielīdzināti pēc pāru metodes, pielīdzinot pēc vecuma un dzimuma. Tika pārbaudīta PLZ testa un retesta saistība, tika noteikta neatkarīgo ekspertu vērtējuma saistība, piedaloties 3 ekspertiem, kas neatkarīgi viens no otra izvērtēja 30 nejauši izvēlētos PLZ.

Pētījuma 2.posmā tie paši dalībnieki tika sadalīti izpētes grupā ($n=50$)- pacienti ar atkarības no psihoaktīvām vielām tendenci un kontrolgrupā ($n=50$)- praktiski veseli respondenti, lai noteiktu, vai pastāv statistiski nozīmīgas PLZ atšķirības pacientiem ar atkarību no psihoaktīvām vielām un praktiski veseliem cilvēkiem Latvijā (Šķone, 2014, 35). Pētījuma 3.posmā iekļauti visi pētījuma dalībnieki ($n=129$), pārbaudīta saistība starp PLZ iegūtajiem vērtējumiem un pašnovērtējuma metodes pieaugušo piesaistes izpētei Attiecību aptaujas (*Relationship Questionnaire; Bartholomew & Horowitz, 1991*, adaptējusi I.Bite) iegūtajiem rezultātiem visā pētījuma izlasē. Aprēķināts iekšējās saskaņotības koeficients – Kronbaha alfa (α)= $0,746$, secināts, ka iekšējā saskaņotība ir laba.

PLZ testa un retesta saistībai aprēķināts Pīrsona korelācijas koeficients. Aprēķināts, ka korelācijas koeficienta vērtība svārstās no $r=0,43$ līdz $r=0,85$. Secināts, ka testa un retesta mērījumiem ir vidēji cieša saistība, kas liecina par PLZ noturīgumu laikā.

Aprēķināts neatkarīgo vērtētāju iekšējās saskaņotības koeficients. Aprēķini uzrādīja labu kopējo korelāciju ($r=0,83$).

Aprēķināts, vai ir statistiski nozīmīga atšķirība starp izpētes un kontrolgrupas PLZ vērtējumiem, izmantojot t-testu. Pētījuma rezultāti liecina, ka pastāv statistiski nozīmīga atšķirība ($p \geq 0,000$) starp izpētes grupas un kontroles grupas PLZ vērtējumiem skalās:

- *Zīmējumā attēlots viens vai vairāki putni,*
- *Zīmējumā attēlota putnu ģimene,*
- *Zīmējumā attēlota apkārtējā vide,*
- *Zīmējumā dominējošā ir zaļā krāsa,*
- *PLZ stāsts ir saskaņots un loģisks un tajā galvenokārt ir pozitīvas tēmas*

PLZ vidējos rādītājos, kuri atbilst drošajai piesaistei.

- *Zīmējumā ir izmantoti neparasti, dīvaini, nelogiski un haotiski elementi vai zīmēšanas metodes,*
- *PLZ stāsts nav saskaņots un loģisks vai ietver daudz negatīvu tēmu.*

PLZ vidējos rādītājos, kuri atbilst nedrošajai piesaistei. Tendences līmenī atšķirības ir PLZ skalā “*Ligzda ir noliekusies 45 grādu leņķī un vairāk, tādēļ izskatās, ka tās saturs izkritīs*” ($p=0,060$). (Šķone, 2014, 37). Aprēķināts Spīrmena rangu korelācijas koeficients, lai noteiktu, vai pastāv saistība starp PLZ un piesaistes rādītājiem visā pētījuma izlasē ($n=129$).

Korelācijas starp PLZ un piesaistes rādītājiem visā pētījuma izlasē aprēķini ļauj secināt, ka pastāv statistiski nozīmīga saistība PLZ skalai *Zīmējumā attēlots viens vai vairāki putni* ar nedrošajiem piesaistes stiliem (izvairīgi bailīgo ($r = -0,174$, $p = 0,049$) un ar attiecībām pārņemto ($r = -0,263$, $p = 0,003$)), iegūtā korelācija ir negatīva, kas varētu nozīmēt, ka šie

pētījuma dalībnieki savos PLZ neiekļauj vienu vai vairākus putnus. Šie dati apstiprina iepriekšējos PLZ pētījumos (Kaiser, 1996; Francis, Kaiser, & Deaver, 2003; Hyler, 2002) gūtos datus. PLZ skalai *Zīmējumā attēlota putnu ģimene* un nedrošajiem piesaistes stiliem (ar attiecībām pārņemtais ($r = -0,218$, $p = 0,013$) un izvairīgi noraidošais ($r = -0,195$, $p = 0,027$)) arī tika novērota negatīva korelācija, tātad šajos PLZ nav attēlota putna ģimene.

Nemot vērā instrumenta autores (Kaiser, 1996) pieņēmumu, ka PLZ ir iekšējā reprezentācija par sevi un citiem, var pieņemt, ka klienti / pacienti ar nedrošu piesaisti savos zīmējumos neiekļauj putnu ģimeni (Šķone, 2014,38). Līdzīgi rezultāti gūti citos pētījumos (Francis, Kaiser, & Deaver, 2003; Trewartha, 2004; Overbeck, 2002), kuros norādīts, ka šī piesaistes stila indivīdu stāstos parādās negatīvas tēmas: agresija, izsalkums, gaidīšana un pamestība (Šķone, 2014, 38). PLZ skalai *Ligzda ir attēlota neaizsargātā vietā* ar nedrošo piesaistes stilu (ar attiecībām pārņemtais ($r = 0,179$, $p = 0,042$) ir pozitīva korelācija, kas norāda, ka šajos PLZ ligzdas ir attēlotas neaizsargātā veidā, kas saskan ar novērojumiem iepriekšējos pētījumos (Hyler, 2002, kā minēts: Šķone, 2014, 38). PLZ skalai *Līnijas ir zīmētas pārāk enerģiski un aizņem lielāko papīra lapas daļu* un drošo piesaistes stilu ir negatīva korelācija ($r = -0,194$, $p = 0,028$), tāpēc var secināt, ka šie zīmējumi nav zīmēti enerģiski, turklāt zīmējums neaizņem lielāko daļu lapas. Izvērtēšanas instrumenta autore (Kaiser, 2010) norāda, ka enerģiski zīmēti zīmējumi un zīmējumi, kuri aizņem visu papīra lapu, iespējams, liecina par paaugstinātu trauksmi, kas savukārt norāda uz nedrošu piesaisti.

PLZ skalai *PLZ stāsts ir saskaņots un loģisks un tajā galvenokārt ir pozitīvas tēmas* un nedrošajiem piesaistes stiliem (ar attiecībām pārņemtais ($r = 0,199$, $p = 0,024$) un izvairīgi noraidošais ($r = -0,185$, $p = 0,036$) ir negatīva korelācija, kas liecina, ka šie stāsti nav pozitīvi un tajos ir negatīvas tēmas).

Pētījuma rezultāti apliecināja, ka izpētes grupā (respondenti ar psihoaktīvo vielu atkarību) pārsvarā varēja konstatēt nedrošo piesaistes stilu (68%). Izpētes grupas dalībnieki savos PLZ neattēlo putnus, putnu ģimeni, neattēlo apkārtējo vidi, nedominē zaļā krāsa, zīmējumos tiek izmantoti neparasti, dīvaini, neloģiski un haotiski elementi vai zīmēšanas metodes un stāsti par PLZ nav saskaņoti un loģiski, tie ietver daudz negatīvu tēmu, kā arī ir tendence zīmēt ligzdas, kuras ir sasnērušās. Apstiprinājās citos pētījumos novērotās tendences par PLZ atšķirībām starp indivīdiem ar drošo piesaistes stilu – PLZ ir attēloti putni (Kaiser, 1996, Francis, Kaiser, Deaver, 2003, Hyler, 2001), iekļauta putna ģimene, lietotas četras un vairāk krāsas, dominējošā ir zaļā krāsa un ligzdas nav sasnērušās. Indivīdiem ar dominējošo nedrošo piesaisti – dominējošā ir brūnā krāsa, ligzda attēlota neaizsargātā veidā (Hyler, 2001), ligzda zīmēta sasnērusies un bez pamata (Kaiser, 1996).

8. Informācija par apraksta autoru: Edīte Krevica, e-pasts: edite.krevica@inbox.lv

9. Par adaptēto instrumenta versiju atbildīgās personas: Naira Šķone, e-pasts: naira.skone@gmail.com.

10. Piezīmes – instruments pieejams brīvpieejā.

11. Informācija par oriģinālās instrumenta versijas publicēšanas avotu:

Kaiser, D. H. (1996). Indications of attachment theory in a drawing task. *The Arts in Psychotherapy*, 23(4), 333–340.

Kaiser, D., Deaver, S. (2009). Assessing attachment with the bird's nest drawing: A review of the research. *Art Therapy*, 26(1), 20–33.

Kaiser, D. (2010). *Kaiser's Bird's Nest Drawing Checklist*. Unpublished manuscript.

12. Informācija par adaptētās instrumenta versijas publicēšanas avotu: RSU

13. Citi izmantotie informācijas avoti

- Bartholomew, K., & Horowitz, L. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 226–244.
- Boulbjijs, Dž. (1998). *Drošais pamats*. Rīga: Rasa ABC.
- Fine, S. (2002). *Towards an improved measure of attachment using the Kaiser Bird's Nest Drawing art based assessment as an indicator of attachment in adolescents with anorexia*. Unpublished master's thesis, Notre Dame de Namur University, Belmont, CA.
- Francis, D., Kaiser, D., & Deaver, S. (2003). Representations of attachment security in the Bird's Nest Drawings of clients with substance abuse disorders. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 20(3), 124–137.
- Hylar, C. (2002). *Children's drawings as representations of attachment*. Unpublished master's thesis, Eastern Virginia Medical School, Norfolk.
- Kaiser, D. H. (1996). Indications of attachment theory in a drawing task. *The Arts in Psychotherapy*, 23(4), 333–340.
- Kaiser, D., Deaver, S. (2009). Assessing attachment with the bird's nest drawing: A review of the research. *Art Therapy*, 26(1), 20–33.
- Kaiser, D. (2010). *Kaiser's Bird's Nest Drawing Checklist*. Unpublished manuscript.
- Kaplan, F. (2003). Art-Based Assessments. In: C. Malchiodi (Ed.). *Handbook of art therapy* (pp. 25–35). New York: Guilford Press.
- Kaplan, N., & Main, M. (1986). *Instructions for the classification of children's family drawings in terms of representation of attachment*. Unpublished manuscript, University of California at Berkeley.
- Lieberman, A. F., Weston, D. R., & Pawl, J. H. (1991). Preventive intervention and outcome with anxiously attached dyads. *Child Development*, 62, 199–209.
- Overbeck, L. (2002). *A pilot study of pregnant women's drawings*. Unpublished master's thesis, Eastern Virginia Medical School, Norfolk.
- Reyes, C. M. (2002). *A correlation between the Inventory of Parent and Peer Attachment and the Bird's Nest Drawing as measurements of attachment security*. Unpublished master's thesis, Albertus Magnus College. New Haven, CT.
- Sheller, S. (2007). Understanding insecure attachment: A study using children's bird nest imagery. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 24(3), 119–127.
- Šķone, N., Mārtinsone, K. (2014) Mākslā balstīta izvērtēšanas instrumenta “Putna ligzdas zīmējums” adaptācijas pirmais posms Latvijā. No: Mārtinsone, K., Krevica, E. *Mākslu terapija dažādām klientu/pacientu grupām*. RSU, Rīga.
- Šķone, N. (2014). *Uz mākslu balstītā izvērtēšanas instrumenta “Putna ligzdas zīmējums” adaptācijas Latvijā pirmais posms*. Npublicēts maģistra darbs, RSU, Rīga.
- Trewartha, S. (2004). *Attachment strategies of adolescents in foster care: Indicators and implications*. Unpublished master's thesis, Eastern Virginia Medical School, Norfolk.
- Walant, K. B. (1995). *Creating the capacity for attachment: Treating addictions and the alienated self*. London: Jason Aronson.

Instrumenta *Uzzīmē stāstu* apraksts

1. Instrumenta nosaukums

Uzzīmē stāstu, US (*Draw a Story; Silver, 1998; adaptāciju latviešu valodā veikusi Beata Soloveja, 2015, vadītāja Kristīne Mārtinsone, RSU*).

2. Instrumenta vispārīgs raksturojums

US ir uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, kas ļauj identificēt riska grupas bērnus un pusaudžus ar depresiju un agresiju vai šo problēmu attīstības bīstamību. Instrumentu iespējams pielietot arī darbā ar pieaugušajiem, tomēr galvenā mērķauditorija ir bērni no piecu gadu vecuma un pusaudži. Pēc savas uzbūves tas ir strukturēts un direktīvs instruments, kas paredz noteiktu uzdevumu izpildi un materiālu izmantošanu. R. Silvere uzsver, ka instruments veicina radošo iztēli, vienlaikus ir vienkārši izpildāms, pamudinošs un iedrošinošs zīmējumu tests, ko atsaucīgi izpilda klienti / pacienti neatkarīgi no vecuma un mākslinieciskās sagatavotības līmeņa (*Silver, 2007, kā minēts Soloveja, 2015*). Šo instrumentu ir iespējams lietot arī darbā ar rezistentiem klientiem/pacientiem, kā arī ar tādiem klientiem/pacientiem, kuriem raksturīga neliela mākslinieciskā ekspresija (*Silver, 2007*).

US veikšanai tiek izmantoti stimulzīmējumi (iepriekš sagatavoti attēli), kas veido divus atšķirīgus komplektus jeb testēšanas A un B formas. Katrs no šiem komplektiem sastāv no 14 standartizētiem lineāriem zīmējumiem, kuros attēloti dažādi tēli – cilvēki, dzīvnieki, priekšmeti utt. Testēšanas A forma tiek izmantota klienta / pacienta pirmreizējā izvērtēšanā, kā arī terapijas noslēguma novērtējumā; savukārt testēšanas B formu ieteicams lietot, lai noteiktu klienta / pacienta paternus paštēla, emociju vai humora atspoguļošanai zīmējumos (*Silver, 2007; kā minēts Soloveja, 2015*).

Tiek uzsvērts, ka, “izpildot US, klienti/pacienti visbiežāk zīmē pašreprezentatīvus tēlus, bet var savas emocijas attēlot arī netiešā veidā ar simbolu un metaforu palīdzību. R. Silvere apgalvo, ka stimulu zīmējumi rosina metaforisku domāšanu, kas ir saturiski un emocionāli piesātināta, un klienta / pacienta stāsti, kas papildina zīmējumus, sniedz terapeitam bagātīgu informatīvo materiālu iespējamo emocionālo grūtību un / vai uzvedības problēmu izvērtēšanai” (*Silver, 2007*).

US saturiskajai analīzei tiek izmantotas trīs intervālu tipa skalas: 1. Es tēls 2. Emociju saturs; 3. Humora lietojums. Katra no skalām sastāv no Likerta tipa skalas un sniedz no 1 līdz 5 punktiem.

Veiktais zīmējums ir jāvērtē kopā ar tā izveidoto stāstu. Pēc R. Silveres domām, vizuālā metafora un tās stāsti ir nozīmīgi komponenti, kas sniedz informāciju par bērnu un pusaudžu jūtām un domām, ko nav iespējams aptvert tikai verbālā vai tikai vizuālā veidā (*Silver, 2007*).

3. Instrumenta klasifikācija un pamatinformācija par instrumentu

3.1. Pieejamība un instrumenta iegūšanas un lietošanas nosacījumi

Originālo US izvērtēšanas instrumentu un tā rokasgrāmatu var iegādāties interneta vietnē www.amazon.com. Par tulkotā un adaptētā US instrumenta lietošanu konsultēties ar instrumenta adaptācijas autori Beatu Soloveju.

3.2. Satura jomas

US ir standartizēts uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, kas pētījumos uzrāda saikni ar depresijas un agresijas simptomiem bērniem un pusaudžiem.

3.3. Galvenās pielietojuma jomas: vizuāli plastiskā mākslas terapija, veselības psiholoģija, klīniskā psiholoģija.

3.4. Instrumenta mērķa populācijas raksturojums

Pamatojoties uz pētījumu rezultātiem, var secināt, ka US ļauj identificēt riska grupas bērnus un pusaudžus ar depresiju un agresiju vai šo problēmu attīstības bīstamību (*Silver, 2007*). Lai gan DAS ir piemērots lietošanai arī pieaugušajiem, galvenā instrumenta mērķauditorija ir bērni vecumā no 5 gadiem un pusaudži.

3.5. Instrumenta skalu skaits un īss mainīgo mērāmo mainīgo apraksts

US balstās nevis uz specifisku zīmējuma elementu vai simbolu, bet satura analīzi. US saturiskajai analīzei tiek izmantotas trīs intervālu tipa skalas:

1. Es tēls (skalā mērķis ir zīmējumā identificēt tēlu(-s), kas reprezentē zīmējuma autoru, un izvērtēt respondenta paštēlu no izteikti negatīva līdz izteikti pozitīvam).

2. Emociju saturs (skalā tiek izvērtētas respondenta emocijas no izteikti negatīvām līdz izteikti pozitīvām).

3. Humora lietojums (Skala paredzēta humora, ja tāds zīmējumā parādās, emocionālās nokrāsas izvērtēšanai no izteikti negatīvas līdz izteikti pozitīvai).

Katra no skalām sastāv no Likerta tipa skalas un sniedz no 1 līdz 5 punktiem.

3.6. Instrumenta vienību skaits: 3

3.7. Instrumenta vienību formāts un atbilžu skala: instrumenta vienību formāts ir uzdevums, kura veikšanai izmanto piedāvātos stimolzīmējumus. Katras skalas ietvaros zīmējumi tiek izvērtēti Likerta skalā gradācijā no 1 (izteikti negatīvs) līdz 5 (izteikti pozitīvs).

3.8. Instrumenta vadīšanas veids: pārraudzīta uzdevuma izpilde.

3.9. Atbildes veids: uzdevuma veikšana, kam seko dalībnieka rakstīts (vai speciālista pierakstīts) stāsts par zīmējumā notiekošā saturu.

3.10. Instrumenta vadīšanas nosacījumi un nepieciešamie materiāli

Uzdevuma veikšanai nepieciešami – A vai B komplekti jeb testēšanas formas, kuru izvēle atkarīga no speciālista un no terapijas posma.

Uz galda tiek nolikti – balta papīra lapa (A3 vai A4), parastais zīmulis, dzēšgumija.

Administrē individuāli vai grupās.

3.11. Instrumenta izpildes laiks: Nav laika limita.

3.12. Instrukcija (norādījumi) respondentiem: Respondentam tiek dota instrukcija izvēlēties divus vai vairākus stimulu zīmējumus no piedāvātajiem 14 un iztēloties stāstu – kaut ko, kas notiek starp izvēlētajiem objektiem. Pēc tam stāsts ir jāuzzīmē un, kad zīmējums pabeigts, respondentam tiek lūgts īsumā uzrakstīt vai pastāstīt par attēloto un piešķirt stāstam nosaukumu.

3.13. Instrumenta formas: US veikšanai tiek izmantoti stimulzīmējumi (iepriekš sagatavoti attēli), kas veido divus atšķirīgus komplektus jeb testēšanas A un B formas. Katrs no šiem komplektiem sastāv no 14 standartizētiem lineāriem zīmējumiem, kuros attēloti dažādi tēli – cilvēki, dzīvnieki, priekšmeti utt. Testēšanas A forma tiek izmantota klienta / pacienta pirmreizējā izvērtēšanā, kā arī terapijas noslēguma novērtējumā; savukārt testēšanas B formu ieteicams lietot, lai noteiktu klienta / pacienta paternus paštēla, emociju vai humora atspoguļošanai zīmējumos (*Silver*, 2007; kā minēts Soloveja, 2015).

3.14. Instrumenta izstrādes izlases raksturojums: Depresijas simptomu saistību ar US izvērtēšanai - pētījumos tika iesaistīti respondenti ar dažādām diagnozēm, tai skaitā ar klīnisku depresiju, un veseli respondenti dažādās vecuma grupās – bērni, pusaudži, pieaugušie ($n = 248$ un $n = 350$). Agresijas simptomu saistību ar US izvērtēšanai tika veikts pētījums, kurā salīdzināja delikventu un nedelikventu pusaudžu DAS zīmējumus (*Silver*, 1996). Pētījumā piedalījās pusaudži vecumā no 13 līdz 17 gadiem ($n = 138$).

3.15. Instrumenta standartizācijas izlases raksturojums: nav norādīts.

3.16. Profesionālā kvalifikācija, kas nepieciešama instrumenta lietošanai: mākslas terapeita izglītība, psihologa izglītība.

4. Rezultātu apstrāde

4.1. Instrumenta datu apstrādes procedūra: zīmējuma vērtēšana, izmantojot un atsevišķi vērtējot trīs skalas, ņemot vērā klienta/pacienta stāstījumu .

4.2. Balles

Katra skala saturiski jāvērtē atsevišķi, izmantojot Likerta tipa skalu vērtējumus no 1 (izteikti negatīvs) līdz 5 (izteikti pozitīvs). Mēreni negatīvu, mēreni pozitīvu, neskaidru vai ambivalentu zīmējumu saturu saskaņā ar US vērtēšanas vadlīnijām novērtē intervālu skalas ietvaros ar 2, 2,5, 3, 3,5 vai 4 punktiem.

4.3. Instrumenta sākotnējo ballu transformācija par standartizētām ballēm: nav norādīts.

5. Rezultātu interpretācija

Katras skalas rezultāts jāizvērtē atbilstoši k/p aktuālajam stāvoklim, diagnozei (ja tāda ir noteikta).

Instrumenta izveides pētījumu rezultāti atklāja:

- ar depresiju slimojoši bērni un pusaudži DAS zīmējumos uzrādīja izteikti negatīvu emociju saturu, savukārt pieaugušie respondenti ar klīnisku depresiju zīmējumos atspoguļoja neitrālu, mēreni negatīvu, neskaidru vai ambivalentu emociju saturu.
- Padziļināta pieaugušo respondentu zīmējumu izpēte atklāja dzimumatšķirību izpausmes: depresīvi vīrieši atspoguļoja izteikti negatīvu emociju saturu, savukārt sievietes, kas sirgst ar depresiju, uzrādīja tendenci attēlot neitrālu emociju saturu (*Silver*, 1993).
- statistiski nozīmīgas atšķirības nedelikvento pusaudžu grupā: zēni zīmēja vardarbību biežāk nekā meitenes, savukārt meitenes zīmēja vientulību biežāk nekā zēni;

- delikventu pusaudžu grupā statistiski nozīmīgas dzimumatšķirības netika atklātas;
- edelikventi pusaudži attēlo vardarbību biežāk nekā delikventie.

Rezultātu interpretācijā R. Silvere akcentē atšķirību starp vardarbību fantāzijās un vardarbību reālā darbībā un izsaka pieņēmumu, ka zēni, kas internalizē uzvedību, par vardarbību fantāzē vairāk nekā pusaudži, kuri vardarbību īsteno reālajā dzīvē (Silver, 2007).

6. Informācija par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem

Nav pieejamu datu par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem.

7. Informācija par instrumenta adaptāciju latviešu valodā (instrumenta adaptētās versijas izstrādi un tās psihometriskajiem rādītājiem)

Izvērtēšanas instrumenta US adaptācijas latviešu valodā pirmais posms notika laika posmā no 2013.gada oktobra līdz 2014. gada decembrim, sadarbojoties RSU vizuāli plastiskās mākslas terapijas studiju programmas maģistrantēm Beatai Solovejai un Natālijai Rivžai, prof. Kristīnes Mārtinsones vadībā. Tika saņemta instrumenta autortiesību īpašnieku atļauja par instrumenta adaptāciju pētījuma ietvaros. Tam sekoja US tulkošana no angļu valodas, ko veica trīs neatkarīgi eksperti. Iegūtais teksts tika salīdzināts un izveidots tulkojuma atbilstošākais variants, lai piemērotu to Latvijas kultūrvidei. Šim variantam cits eksperts veica atpakaļtulkošanu, ko pēc tam salīdzināja ar oriģinālversiju.

US izstrādes un standartizācijas izlase – 70 pusaudži, (60% meitenes, 40% zēni, 14 - 17 gadu veci). 76% respondentu mācījās vispārīgizglītojošajā skolā, savukārt 24% – izglītības un sociālās korekcijas iestādē – internātā. Izlase tika veidota pēc ērtuma metodes, neiekļaujot tādus dalībniekus, kuri lieto medikamentus emocionālo un / vai uzvedības traucējumu mazināšanai (Soloveja, 2015).

Adaptācijas pirmajā posmā noteiktā vērtētāju saskaņotība (*Intraclass Correlations Coefficient, ICC, $r=>0.88$*), testa –retesta noturība laikā ($r=>0.70$).

8. Informācija par apraksta autoru: Ilze Plūme, e-pasts: pluume.ilze@gmail.com

9. Par adaptēto instrumenta versiju atbildīgās personas: Beata Soloveja, e-pasts: bsoloveja@gmail.com

10. Piezīmes: Tā kā izvērtēšanas instrumentu aizsargā izdevniecības autortiesības, tad instrumenta testēšanas A un B netiek pievienotas.

11. Informācija par oriģinālās instrumenta versijas publicēšanas avotu:

Silver, R. (2007). *The Silver Drawing Test and Draw a Story: Assessing Depression, Aggression and Cognitive Skills*. New York: Routledge.

12. Informācija par adaptētās instrumenta versijas publicēšanas avotu: RSU

13. Citi izmantotie informācijas avoti

Silver, R. (1993). Age and Gender Differences Expressed through Drawings. A Study of Attitudes toward Self and Others. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 10(3), 159–168. doi:10.1080/07421656.1993.10759002

- Silver, R. (1996). Sex Differences in the Solitary and Assaultive Fantasies of Delinquent and Non-delinquent Adolescence. *Adolescence*, 31(123), 543–552.
- Silver, R. (2003). Three Art Assessments: The Silver Drawing Test of Cognition and Emotion, Draw a Story: Screening for Depression; and Stimulus Drawings and Techniques. New York: Brunner-Routledge.
- Silver, R. (2005). Aggression and Depression Assessed Through Art: Using Draw a Story to Identify Children and Adolescents at Risk. New York: Brunner-Routledge.
- Silver, R. (2007). The Silver Drawing Test and Draw a Story: Assessing Depression, Aggression and Cognitive Skills. New York: Routledge.
- Soloveja, B. (2015). Uz mākslu balstīta izvērtēšanas instrumenta “Uzzīmē stāstu” adaptācija Latvijā un tā pielietojums pusaudžiem depresijas un agresijas simptomu izvērtēšanā. Maģistra darbs. Rīga: RSU.

Instrumenta *Silveres kognitīvo spēju un emociju zīmējuma tests* apraksts

1. Instrumenta nosaukums

Silveres kognitīvo spēju un emociju zīmējuma tests, SZT (*Silver Drawing Test of cognition and emotion*, Silver, 1975/2002; adaptāciju latviešu valodā veikusi Natālija Rivža, 2015, vadītāja Kristīne Mārtinsone, RSU).

2. Instrumenta vispārīgs raksturojums

SZT ir uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, kas tika izveidots, lai bērniem ar valodas traucējumiem izvērtētu kognitīvās spējas mākslas terapijas izvērtēšanas / novērtēšanas procesā, apejot verbālo komponenti (Silver, 2007; kā minēts: Rivža, 2015).

Tas sniedz iespēju daudzpusīgi analizēt klienta/pacienta kognitīvo spēju traucējumu mehānismus. SZT palīdz noteikt pētāmo spējas priekšmetu klasifikācijā, priekšstatu veidošanā par notikumu un kārtības attīstīšanu, tēlu iegaumēšanā, jēdzienu par laiku un telpu izstrādē un internalizācijā, mijiedarbības saišu noteikšanā starp sistēmas elementiem uz kopīgas idejas pamata, kas ir būtisks veiksmīgā mācību vielas iegaumēšanas un mācīšanās prasmju veidošanās procesā (Piaget & Inhelder, 1967; kā minēts Rivža, 2015).

Primāri SZT ieteicams pielietot tiem klientiem / pacientiem, kuriem vērojams zems verbālās domāšanas attīstības līmenis, kā arī konstatēti dažādi verbālās komunikācijas traucējumi, bet kuriem ir attīstīta neverbālā domāšana (Копытин, 2002). Instrumenta mērķauditorija iekļauj tos klientus / pacientus, kuriem ir augsts kognitīvo spēju līmenis, bet ir novēroti emocionālie vai kognitīvie traucējumi. SZT ļauj novērtēt ne tikai cilvēka neverbālo domāšanu, bet arī viņa attieksmi pret sevi un apkārtējiem (Rivža, 2015).

SZT (Silver R., 1975/2002) sastāv no 3 zīmējumiem/subtestiem: novērojuma zīmējuma, prognozējošā un iztēles zīmējuma. Uzdevumiem ir direktīvas instrukcijas, ko klients/pacients var izlasīt pats, vai, ja rodas grūtības, speciālists tās verbalizē. Katrs zīmējums tiek novērtēts ar 3 neatkarīgām ballēm Likerta skalā no 0 līdz 5, katra subtesta balles tiek summētas un veido summāro balli. Iztēles zīmējumā tiek pielietoti stimulzīmējumu komplekti (A un B formas, no kurām A forma ir paredzēta klienta/pacienta izvērtēšanas procedūrai, B forma izmantojama novērtēšanas procesā), kas var tikt izmantoti kognitīvo un kreatīvo spēju, kā arī emocionālo procesu iz/novērtēšanā. Klientam/pacientam nav iespēju izvēlēties, ar kuru no stimulumateriālu komplektiem strādāt, to izlemj speciālists (Silver, 2007).

Prognozējošais zīmējums (*The Predictive Drawing Task*) ļauj novērtēt pētāmo priekšstatus par horizontāles, vertikāles un telpisko raksturojumu attīstības pakāpi.

Novērojuma zīmējums (*The Drawing from Observation Task*) ļauj novērtēt pētāmā spējas noteikt attiecības starp telpiskiem priekšmetiem. Vērtēšana balstās uz pieņēmumu, ka pētāmie, kuri pēc iespējas precīzāk spēj noteikt un pārzīmēt platumu, augstumu un attālumus starp priekšmetiem, ir raksturojami ar augstāko telpiskās domāšanas attīstības līmeni (5 balles), bet tie, kas attēlo to neprecīzi, atšķiras ar zemāko šī domāšanas veida līmeni (Rivža, 2015).

Iztēles zīmējums (*The Drawing from Imagination Task*) ļauj novērtēt emocionālās un kognitīvās jomas – pētāmo attieksmi pret sevi un citiem, kā arī izvēles, kombinācijas un priekšstatu spējas. Šis ir pamatīpašības, kas ir noteicošās domāšanas un mācīšanās procesos. Subtesta vērtēšana balstās uz trim svarīgiem aspektiem, kas iekļauj šādas cilvēka spējas: spēju izvēlēties, spēju kombinēt un spēju attēlot.

3. Instrumenta klasifikācija un pamatinformācija par instrumentu

3.1. Pieejamība un instrumenta iegūšanas un lietošanas nosacījumi

Originālo SZT izvērtēšanas instrumentu un tā rokasgrāmatu var iegādāties interneta vietnē www.amazon.com. Par tulkotā un adaptētā SZT instrumenta lietošanu konsultēties ar instrumenta adaptācijas autori Natāliju Rivžu.

3.2. Satura jomas

SZT ir standartizēts uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, ko izmanto lai objektīvi izzinātu klientu / pacientu kognitīvo spēju struktūru (Rivža, 2015).

3.3. Galvenās pielietojuma jomas: vizuāli plastiskā mākslas terapija, veselības psiholoģija, klīniskā psiholoģija.

3.4. Instrumenta mērķa populācijas raksturojums

Primāri SZT ir ieteicams iz/novērtēšanas procesā klientiem/pacientiem ar zemu verbālo domāšanas attīstības līmeni un ar dažādiem verbālās komunikācijas traucējumiem, bet kuriem ir attīstīta neverbālā domāšana (Копытин А., 2001).

Ar SZT iespējams novērtēt klientus/pacientus, kuriem ir augsts kognitīvo spēju līmenis, bet ir novēroti emocionālie vai kognitīvie traucējumi. SZT ļauj novērtēt cilvēka neverbālo domāšanu, kā arī attieksmi pret sevi un apkārtējiem. Pētījumi norāda uz to, ka instruments ir īpaši noderīgs un efektīvs darbā ar klientiem/pacientiem, kuriem ir zemi mācību sasniegumi, dzirdes un emocionālie traucējumi (Rivža, 2015).

3.5. Instrumenta skalu skaits un īss mērāmo mainīgo apraksts

Prognozējošais zīmējums:

Ļauj novērtēt pētāmo indivīdu priekšstatus par horizontāles, vertikāles un telpisko raksturojumu attīstības pakāpi. Paredz pabeigt zīmējumus, piedāvājot respondentiem attēlot priekšmetu ārējās izmaiņas.

Katrs no zīmējumiem ir paredzēts, lai izvērtētu vienu no trim fundamentālām un neatkarīgām zināšanu struktūrām, no kurām tās var tikt ģenerētas uz visām zināšanu nozarēm.

Vērtē 3 pantus:

1. secības prognozēšana,
2. horizontālā prognozēšana,
3. vertikālā prognozēšana.

Novērojuma zīmējums:

Ļauj novērtēt pētāmā spējas noteikt attiecības starp telpiskiem priekšmetiem. Vērtēšana balstās uz pieņēmumu, ka pētāmie, kuri pēc iespējas precīzāk spēj noteikt un pārzīmēt platumu, augstumu un attālumu starp priekšmetiem, ir raksturojami ar augstāko telpiskās domāšanas attīstības līmeni (5 balles).

Vērtē pantos:

1. horizontālās attiecības (labā/kreisā puse),
2. vertikālās attiecības (augšā/lejā attiecības, augstums),
3. priekšplāna/fona attiecības (dziļuma/telpiskuma attiecības).

Iztēles zīmējums:

Ļauj novērtēt emocionālās un kognitīvās sfēras – pētāmo attieksmi pret sevi un citiem, kā arī izvēles, kombinācijas un priekšstatu spējas.

Vērtē pantus:

1. spēja izvēlēties (atbildes saturs vai nozīme),
2. spēja apvienot/kombinēt (zīmējuma stils un forma),
3. spēja attēlot (jēdzieni un radošums stilā, saturā, virsrakstā vai stāstā).

Katra no skalām sastāv no Likerta tipa skalas un sniedz no 1 līdz 5 punktiem. Katra zīmējuma balles summējas. Augstākais vērtējums – 45.

3.6. Instrumenta vienību skaits: 9

3.7. Instrumenta vienību formāts un atbilžu skala: instrumenta vienību formāts ir uzdevums, kura veikšanai izmanto piedāvātos stimulzīmējumus/subtestus. Katras skalas ietvaros zīmējumi tiek izvērtēti Likerta skalā gradācijā no 1 līdz 5.

3.8. Instrumenta vadīšanas veids: pārraudzīta uzdevuma izpilde.

3.9. Atbildes veids: uzdevuma veikšana, izmantojot stimulzīmējumus/subtestus vai telpiskus objektus.

3.10. Instrumenta vadīšanas nosacījumi un nepieciešamie materiāli

Uzdevuma veikšanai nepieciešami – *Prognozējošā zīmējuma* subtests, *Novērojuma zīmējuma* priekšmeti, *Iztēles zīmējuma* A vai B komplekti jeb testēšanas formas, kuru izvēle atkarīga no speciālista un no terapijas posma.

Uz galda tiek nolikti – balta papīra lapa (A3 vai A4), parastais zīmulis, dzēšgumija.

Administrē individuāli vai grupās.

3.11. Instrumenta izpildes laiks: Nav laika limita.

3.12. Instrukcija (norādījumi) respondentiem: Uzdevumiem ir direktīvas instrukcijas, ko k/p var izlasīt pats vai mākslas terapeits tās verbalizē.

Prognozējošā zīmējumā – paredz pabeigt zīmējumus, piedāvājot respondentiem attēlot priekšmetu ārējās izmaiņas.

Novērojuma zīmējumā – speciālists aicina klientu/pacientu aplūkot un pēc tam uzzīmēt trīs, pēc augstuma un platuma atšķirīgus cilindrus un nelielu akmeni.

Iztēles zīmējumā - Klientam/pacientam piedāvā izvēlēties divus no 12 un 15 stimulzīmējumiem, kas atspoguļo cilvēkus, dzīvniekus un priekšmetus, un izdomāt, kas notiek starp izvēlētajiem tēliem un priekšmetiem. Pēc tam respondentam jāattēlo izdomātā ideja. Zīmēšanas laikā ir atļauts veikt izmaiņas stimulzīmējumos, zīmēt jaunus, kā arī papildus priekšmetus un personāžus. Zīmēšanu beidzot, klients/pacients dod savam zīmējumam nosaukumu un uzraksta īsu stāstu, pamatojoties uz attēloto sižetu (Silver, 2007).

3.13. Instrumenta formas: SZT veikšanai tiek izmantoti stimulzīmējumi/subtesti (iepriekš sagatavoti attēli), kas prognozējošā zīmējumā ir trīs situāciju attēlojums, novērojuma zīmējumā dažādos augstumos un attālumos izvietoti cilindri un akmens, savukārt, iztēles zīmējuma subtesti veido divus atšķirīgus komplektus jeb testēšanas A

un B formas. Katrs no šiem komplektiem sastāv no standartizētiem lineāriem zīmējumiem (A formā – 12, B formā – 15), kuros attēloti dažādi tēli – cilvēki, dzīvnieki, priekšmeti utt. A forma - izmantojama izvērtēšanas procedūrai. B forma – izmantojama novērtēšanā. Klientam/pacientam nav iespēju izvēlēties, ar kuru no stimulmateriālu komplektiem strādāt. (Silver, 2007).

3.14. Instrumenta izstrādes izlases raksturojums: SZT izstrādē tika iesaistīti un izvērtēti 1425 bērnu, pusaudžu un pieaugušo darbi. Respondentu izlasē iekļāva 875 dalībniekus bez konstatētiem traucējumiem un 550 dalībniekus ar galvas smadzeņu bojājumiem, emocionāliem traucējumiem, mācīšanās traucējumiem, dzirdes un vizuāli – motoro iemaņu traucējumiem, skolēnus ar sociāli zemu dzīves līmeni. Pētījumi tika veikti Floridā, Aidaho, Nebraskā, Ņudžersijā, Ņujorkā, Pensilvanijā, Viskonsinā, Kanādā, Brazīlijā, Taizemē, Turcijā un Krievijā (Silver, 2007).

Silvere (Silver R., 1979) norāda, ka apmācīto mākslas terapeitu neatkarīgo vērtējumu iekšējās saskaņotības koeficients 1979. gada pētījumā bija robežās no $r=0,91$ līdz $r=0,98$. Neatkarīgo vērtētāju, kuri bija sertificēti mākslas terapeiti, bet nebija saņēmuši speciālo instrumenta lietošanas apmācību, vērtējumu iekšējās saskaņotības koeficients bija robežās no $r=0,89$ līdz $r=0,99$ ($p \leq 0,01$) (Silver R. & Lavin, 1977).

3.15. Instrumenta standartizācijas izlases raksturojums: nav norādīts.

3.16. Profesionālā kvalifikācija, kas nepieciešama instrumenta lietošanai: mākslas terapeita izglītība, psihologa izglītība.

4. Rezultātu apstrāde

4.1. Instrumenta datu apstrādes procedūra: zīmējuma vērtēšana, izmantojot un atsevišķi vērtējot trīs skalas, par iztēles zīmējumu ņemot vērā arī klienta/pacienta stāstījumu.

4.2. Balles

Katrs zīmējums novērtēts Likerta skalā no 0 līdz 5. Katram zīmējumam tiek vērtēti trīs panti. Katra zīmējuma balles summējas. Augstākais vērtējums – 45.

4.3. Instrumenta sākotnējo ballu transformācija par standartizētām ballēm: nav norādīts.

5. Rezultātu interpretācija

Katras skalas rezultāts jāizvērtē atbilstoši k/p aktuālajam stāvoklim, diagnozei (ja tāda ir noteikta).

Prognozējošais zīmējums ļauj novērtēt pētāmo priekšstatus par horizontāles, vertikāles un telpisko raksturojumu attīstības pakāpi. Respondentiem piedāvā attēlot priekšmetu ārējās izmaiņas, papildinot kontūrattēlus ar līnijām. Klientam/pacientam piedāvā lapu ar uzzīmētām glāzēm, vertikāli stāvošu un sasvērtu pudeli, un kalnu. Pētāmajam jāuzzīmē limonādes līmeņi glāzē, iedomājoties, kā viņš pakāpeniski izdzer to no glāzes, izmantojot kokteiļsalmiņu. Klientam/pacientam arī jāatspoguļo ūdens līmenis stāvošā un sasvērtā pustukšā pudelē, kā arī jāuzzīmē māja kalna nogāzē.

Novērojuma zīmējums ļauj novērtēt pētāmā spējas noteikt attiecības starp telpiskiem priekšmetiem. Vērtēšana balstās uz pieņēmumu, ka pētāmie, kuri pēc iespējas precīzāk spēj noteikt un pārzīmēt platumu, augstumu un attālumu starp

priekšmetiem, ir raksturojami ar augstāko telpiskās domāšanas attīstības līmeni (5 balles).

Iztēles zīmējums ļauj novērtēt emocionālās un kognitīvās sfēras – pētāmo attieksmi pret sevi un citiem, kā arī izvēles, kombinācijas un priekšstatu spējas.

6. Informācija par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem

Nav pieejamu datu par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem.

7. Informācija par instrumenta adaptāciju latviešu valodā (instrumenta adaptētās versijas izstrādi un tās psihometriskajiem rādītājiem)

Izvērtēšanas instrumenta SZT adaptācijas latviešu valodā pirmais posms notika laika posmā no 2014. gada oktobra līdz 2014. gada decembrim, sadarbojoties RSU vizuāli plastiskās mākslas terapijas studiju programmas maģistrantēm Beatai Solovejai un Natālijai Rivžai, prof. Kristīnes Mārtinsones vadībā. Tika saņemta instrumenta autortiesību īpašnieku atļauja par instrumenta adaptāciju pētījuma ietvaros. Tam sekoja SZT tulkošana no angļu valodas, ko veica trīs neatkarīgi eksperti. Iegūtais teksts tika salīdzināts un izveidots tulkojuma atbilstošākais variants, lai piemērotu to Latvijas kultūrvidei. Šim variantam cits eksperts veica atpakaļtulkošanu, ko pēc tam salīdzināja ar oriģinālversiju.

SZT izstrādes un standartizācijas izlase – sākumskolas skolēni (n=50), kas mācās 3. – 4. klasē, pārstāvot 3 Latgales vispārīgizglītojošās skolas. Pētījuma dalībnieku vecums 9 – 11 gadi.

SZT adaptācijas posma rezultāti liecina par SZT skalu pietiekamo iekšējo saskaņotību $\alpha=(0,71; 0,74)$, pastāv rezultātu noturība laikā $r=0,88$; $p < 0,01$, pastāv saistība starp SZT autori R. Silveres un divu neatkarīgu vērtētāju vērtējumiem $r=0,99$; $p < 0,01$.

8. Informācija par apraksta autoru: Ilze Plūme, e-pasts: pluume.ilze@gmail.com

9. Par adaptēto instrumenta versiju atbildīgās personas: Natālija Rivža, e-pasts: natalija.rivza@inbox.lv

10. Piezīmes: Tā kā izvērtēšanas instrumentu aizsargā izdevniecības autortiesības, tad instrumenta testēšanas formas/subtesti netiek pievienoti.

11. Informācija par oriģinālās instrumenta versijas publicēšanas avotu:

Silver, R. (2007). The Silver Drawing Test and Draw a Story: Assessing Depression, Aggression and Cognitive Skills. New York: Routledge.

12. Informācija par adaptētās instrumenta versijas publicēšanas avotu: RSU

13. Citi izmantotie informācijas avoti

Rivža, N. (2015). Silveres zīmējumu testa adaptācija Latvijā un tā pielietojums sākumskolas vecuma bērniem kognitīvo spēju izvērtēšanā. Npublicēts maģistra darbs. Rīga: RSU.

Silver, R. (1975). Children with Communication Disorders and Children with Learning Disabilities. American Art Therapy Association, Six Annual Convention. Louisville, Kentucky.

- Silver, R. (2000). Developing cognitive skills through art. *ERIC Clearing on Elementary and Early Childhood Education*. Champaign, Illinois.
- Silver, R. (2003). The Silver Drawing Test of Cognition and Emotion. In: C. A. Malchiodi *Handbook of Art Therapy*. New York: The Guilford Press, 410–419.
- Silver, R. (2001). Assessing and developing cognitive skills through art. In: Rubin J. A. *Approaches to Art Therapy*. New York: Brunner Roulledge, 241–253.
- Silver, R. (2003) Cultural differences and similarities in responses to the Silver Drawing Test in the U.S.A., Brazil, Russia, Estonia, Thailand and Australia. *Journal of the American Art Therapy Association*, 20(1), 16–20.
- Silver, R. (2007). *The Silver Drawing Test and Draw a Story. Assessing Depression, Aggression and Cognitive Skills*. New York, NY: Routledge.

Instrumenta *Tilta zīmējums* apraksts

1. Instrumenta nosaukums:

Tilta zīmējums, BD-LV (*The Bridge Drawing; BD, Hays and Lyons, 1981*; latviešu valodā adaptējušas Elza Strazdiņa un Margarita Stoļarova, 2016, RSU).

Tilta zīmējums vērtēšanas rokasgrāmata, BDRM-LV (*The Bridge Drawing Rating Manual; BDRM, Betts and Martin, 2012*; latviešu valodā adaptējušas Elza Strazdiņa un Margarita Stoļarova, 2016, vadītāja: Kristīne, Mārtinsone RSU).

2. Instrumenta vispārīgs raksturojums:

Tilta zīmējums ir uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, kurš var norādīt uz veidu, kādā cilvēks risina un uztver dažādas grūtības/problēmsituācijas; kā tiek skatīta un vērtēta pagātnes pieredze un uztverta nākotne. Tilta zīmējums var norādīt uz cilvēka vēlmi un spēju komunicēt, tas var atklāt klienta/pacienta vājās puses, kā arī resursus. Izmantojot to vairākkārt mākslas terapijas procesā, tas var norādīt uz klienta/pacienta virzību uzstādīto mākslas terapijas mērķu sasniegšanā. Tilta zīmējums var arī norādīt uz iespējamu suicidālu domu klātbūtni.

Tilta zīmējums koncepcija ir balstīta simbolismā, pieņemot tiltu kā komunikācijas, kāda šķēršļa šķēršošanas un attiecīgo aspektu sevis pašuztveres simbolu.

Oriģinālā Tilta zīmējums vērtēšana (Hays and Lyons, 1981) sastāvēja no 12 kritērijiem, kas katrs tika vērtēts kā atsevišķa pazīme. 2012.gadā izveidotajā Tilta zīmējums vērtēšanas rokasgrāmatā (Betts, Martin, 2012) izdalītas 24 novērtējuma skalas, kas balstītas uz oriģinālajiem 12 Tilta zīmējums vērtēšanas kritērijiem un L. Gantas izveidotās Mākslas terapijas formālo elementu skalas principiem (*The Formal Elements Art Therapy Scale, 1998*; latviešu valodā adaptējušas Līga Veide – Nedviga, 2012; Sanita Ciganovska, 2012), kā rezultātā ļaujot izvērtēt arī zīmējuma mākslas formālos elementus. Šajā vērtēšanas rokasgrāmatā iegūtie dati tiek mērīti gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi. 1. – 15.skala tiek vērtēta no 1 – 3, attiecīgi ar 1 apzīmējot mazāku pazīmes eksistenci zīmējumā, bet ar 3 - lielāku. Savukārt 16. – 24.skala tiek vērtēta kvalitatīvi, doto pazīmi aprakstot no vērtētāja skatu punkta.

3. Testa klasifikācija un pamata informācija par testu

3.1. Pieejamība un testa iegūšanas/lietošanas nosacījumi:

Oriģinālais Tilta zīmējums ir brīvi pieejams, norādot atsauci uz instrumenta autoriem un izdošanas gadu - Hays and Lyons, 1981. Tilta zīmējums vērtēšanas rokasgrāmata ir brīvi pieejama mācību un pētījumu nolūkos, iepriekš to apstiprinot ar ASV mākslas terapeiti un profesori Donnu Betsu (Donna Betts) un izmantojot atsauci - Martin, K. & Betts, D. (2012). *The Bridge Drawing Rating Manual* (2nd ed.). Department of Art Therapy, George Washington University, Washington, DC. Par tulkoto instrumentu konsultēties ar Rīgas Stradiņu universitāti.

3.2. Satura jomas:

Problēmrisināšanas, stresa un grūtību pārvarēšanas spējas, komunikācijas prasmes, personība – aktuālais grūtību novērtējums, nākotnes cerības, pagātnes pieredzes izvērtējums, resursi.

3.3. Galvenās pielietojuma jomas: vizuāli plastiskā mākslas terapija, veselības psiholoģija, klīniskā psiholoģija.

3.4. Testa mērķa populācijas raksturojums: Pusaudži, jaunieši un pieaugušie (sākot no 12 gadu vecuma).

3.5. Testa skalu skaits un īss mērāmo mainīgo apraksts: Oriģinālais Tilta zīmējums sastāv no 12 kritērijiem - bultas virziens, sevis novietojums zīmējumā, uzzīmētās vietas abpus tiltam, tilta stiprinājums pamatnei, uzsvars, tilta konstrukcija, attēlotā tilta veids, matērija zem tilta, skatupunkts, lapas novietojums, Geštalta konsistence, rakstītās zīmējuma asociācijas. Tilta zīmējums vērtēšanas rokasgrāmata sastāv no 24 novērtējuma skalām: 1 – krāsu pielietojums, 2 – krāsu atbilstība, 3 – ieguldītā enerģija, 4 – laukums, 5 – integrācija, 6 – loģiskums, 7 – reālisms, 8 – attīstības līmenis, 9 – tilta un vides detaļas, 10 – tilta stiprinājums pamatnei, 11 – tilta konstrukcija, 12 – draudu klātbūtne, 13 – matērija zem tilta, 14 – cerības klātbūtne, 15 – vārdu iekļaušana, 16 – problēmrisināšana, 17 – līniju kvalitāte, 18 – figūras/punkta novietojums attēlā, 19 – bultas virziens, 20 – uzsvars, 21 – skatupunkts, 22 – uzzīmētās vietas abpus tiltam, 23 – attēlotā tilta veids, 24 – papīra novietojums.

3.6. Testa vienību skaits: 24

3.7. Testa vienību formāts un atbilžu skala: Testa vienību formāts ir uzdevums (zīmējums). Atbilžu skala atbilst Likerta tipa skalai.

3.8. Testa vadīšanas veids: pārraudzīta zīmējuma izpilde.

3.9. Atbildes veids: zīmējuma veikšana, kam var sekot mutiska intervija vai rakstveida izpilde.

3.10. Testa vadīšanas nosacījumi un nepieciešamie materiāli: Zīmējuma veikšanai nepieciešamie mākslas materiāli - balta, tukša A3 (297 x 420 mm) zīmēšanas lapa, iepriekš noasināti krāsainie zīmuļi Faber-Castell 24 krāsas. Zīmējumu var veikt gan individuāli, gan grupā, bet pēdējā gadījumā jānodrošina dalībnieku sēdēšana ar atstarpi. Nepieciešama klusa, labi apgaismota telpa un galds, uz kura veikt zīmējumu.

3.11. Testa izpildes laiks: 30 – 45 minūtes. Laika ierobežojums nav norādīts.

3.12. Instrukcija (norādījumi) respondentiem: Papīrs tiek pasniegts zīmējuma veicējam tā, lai viņš pats var to novietot, kā vēlas, un tiek lūgts: „Uzzīmējiet tiltu, kurš iet no vienas vietas uz kādu citu vietu”. Pēc darba uzzīmēšanas respondentiem tiek lūgts: „Norādiet ar bultu došanās virzienu”, pēc tā - „Ar punktu atzīmējiet savu atrašanās vietu zīmējumā”. Lapas otrā pusē jānorāda – vecums, dzimums, etniskā izcelsme, izglītība un nodarbošanās, iniciāļi. Ja respondents vēlas, viņš var lapas otrā pusē komentēt savu darbu vārdiem.

3.13. Testa formas: Zīmējuma veikšanai ir viena noteikta instrukcija (skat.3.12.). Tilta zīmējums vērtēšanai ir oriģinālā versija, ko izstrādājuši instrumenta autori (Hays and Lyons, 1981) un labotā versija - **Tilta zīmējums vērtēšanas rokasgrāmata**, BDRM-LV (The Bridge Drawing Rating Manual; BDRM, Betts and Martin, 2012; latviešu

valodā adaptējušas Elza Strazdiņa un Margarita Stoļarova, 2016, RSU). Revidētā versija apkopo oriģinālos kritērijus un L. Gantas MTFES vērtēšanas principus.

Piejamas arī divas Tilta zīmējums modificētas formas: 1) **Atveseļošanās tilta zīmējums** (The Recovery Bridge Drawing; Holt, Kaiser, 2009), ko iespējams izmantot sākotnējās mākslas terapijas stadijās pacientiem, kuriem ir alkoholisko un narkotisko vielu atkarība; 2) **Tilta zīmējums ar ceļu** (The Bridge Drawing with Path; Darewych, 2013), ko iespējams izmantot visās mērķpopulācijās.

3.14. Testa izstrādes izlases raksturojums: 150 praktiski veseli pusaudži. 72 meitenes, 78 zēni vecumposmā no 14 līdz 18 gadiem (Hays & Lyons, 1981).

3.15. Testa standartizācijas izlases raksturojums: nav norādīts.

3.16. Profesionālā kvalifikācija, kas nepieciešama testa lietošanai: mākslas terapeita izglītība, psiholoģija.

4. Rezultātu apstrāde (angl. *measurement & scoring*)

4.1. Testa datu apstrādes procedūra: zīmējumu vērtēšana, atbildes atzīmējot testa protokola papīra formātā.

4.2. Balles (angl. *scores*): Balstoties uz vērtēšanas rokasgrāmatā (Betts, Martin, 2012) dotajiem katras novērtējumu skalas paraugiem, vērtētājam jāizvērtē pazīmes daudzums/intensitāte zīmējumā vai arī jāraksturo pazīme, kāda tā ir novērojama zīmējumā.

4.3. Testa sākotnējo ballu transformācija par standartizētām ballēm: -

5. Rezultātu interpretācija: Katras skalas rezultāts jāizvērtē atbilstoši klienta/pacienta aktuālajam stāvoklim, diagnozei (ja tāda ir), klienta/pacienta komentāriem par darbu, izsakot pieņēmumu, uz ko tas varētu norādīt, izvērtējot pazīmes intensitāti un raksturu, kā arī balstoties uz instrumentu autoru atziņām un citiem pētījumiem.

6. Informācija par testa psihometriskajiem rādītājiem: Tilta zīmējumam nav veikta psihosometrisko īpašību pārbaude.

7. Informācija par testa adaptāciju latviešu valodā (testa vietējās versijas izstrādi un tās psihometriskajiem rādītājiem): Tilta zīmējums adaptācija Latvijā sadarbībā ar vizuāli plastiskās mākslas terapijas maģistranti Margaritu Stoļarovu laika posmā no 2015.gada februāra līdz 2015.gada decembrim. Tika saņemta instrumenta autoru atļauja par testa adaptāciju pētījuma ietvaros. Tam sekoja instrumenta turp – atpakaļ tulkošanas. Instrumenta tulkojumu latviešu valodā veica 2 neatkarīgi eksperti, kam sekoja iztulkoto materiālu salīdzināšana, kā arī viena, labākā varianta izvēle. Izvēlēto variantu atpakaļtulkošanu angļu valodā sekojoši veica cits neatkarīgs eksperts. Iztulkoto stimulumateriālu vēlāk novērtēja 3 eksperti. Izstrādes un standartizācijas izlase 30 praktiski veseli respondenti.

8. Informācija par dotā apraksta autoru: Elza Strazdiņa, gothus@inbox.lv

9. Par lokālo (adaptēto) testa versiju atbildīgā/kontaktpersona: Elza Strazdiņa, gothus@inbox.lv

10. Piezīmes: instrumenta adaptācija ir procesā

11. Informācija par oriģinālās testa versijas publicēšanas avotu:

Hays, R. E., & Lyons, S. J. (1981). The bridge drawing: A projective technique for assessment in art therapy. *Arts in Psychotherapy*, 8(3-sup-4), 207-217.

12. Informācija par lokālas (adaptētas) testa versijas publicēšanas avotu: RSU

13. Citi izmantotie informācijas avoti:

Teneycke, T., Hoshino, J., Sharpe, D. (2009). The bridge drawing: An exploration of psychosis. *The Arts in Psychotherapy*, 36, 297–303. P. Elsevier database, 2014.

Yedidia, T. (2005). Immigrant therapists' unresolved identity problems and countertransference. *Clinical Social Work Journal*, Vol.33, No.2, 159 – 171.

Yedidia, T., Itzhaky, H. (2004). Social work practice with children and families. In N. B. Webb (Ed.), *Mass trauma and violence*. New York, NY, USA: Guildford Press, 283 – 303 p.

Scardino, K. L. (1994). *A comparison of the bridge drawing projective test with women diagnosed with an eating disorder and women without the diagnosis of an eating disorder: A pilot study*. Unpublished master's thesis, Hahnemann University, Philadelphia, PA.

Martin, K. H., (2012). *The bridge drawing: An evaluation tool for suicide risk among adult psychiatric patients* (unpublished master's thesis). The George Washington University, Washington, DC.

Ferszt, G. G., Hayes, P. M., DeFedele, S., & Horn, L. (2004). Art therapy with incarcerated women who have experienced the death of a loved one. *Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association*, 21(4), 191–199 p.

Darewych, O. (2013). Building bridges with institutionalized orphans in Ukraine: An art therapy pilot study. *The Arts in Psychotherapy*, 40, 85–93. Elsevier database, 2014.

Betts, D. J. (2008). Art Therapy Approaches to working with people who have eating disorders. In *Creative Therapies and eating disorders*. Springfield: Charles C Thomas LTD, , 12 – 27.

Pielikumi

1.tabula. **Tilta zīmējums 12 vērtēšanas kritēriji un pētījumā gūtie rezultāti** (Hays & Lyons, 1981)

Kritērijs	Iegūtie rezultāti
Bultas virziens	TZ pētījuma rezultāti liecināja, ka bultas virzienu no kreisās uz labo pusi attēloja 75% pētījuma dalībnieku. Tas tika saistīts ar psiholoģiskajām nostādnēm par kreisās puses simbolisko saistību ar pagātni, labās – ar nākotni, un ka došanās virzienam, sekojoši, rietumu kultūrā vajadzētu būt no kreisās uz labo pusi. 20% pētījuma dalībnieku zīmēja bultas abos virzienos, iespējams, tādējādi atspoguļojot iespējamus ceļojuma virzienus
Sevis novietojums zīmējumā	Sevis novietojums TZ (attēlots kā punkts) simbolizē distanci, kas vēl jāšķērso, un distanci, kas ir jau noieta. Tas var atklāt, kā cilvēks redz sevi saistībā ar mērķi vai problēmas risinājumu, kā indivīds vērtē, cik veiksmīgs ir izvēlētais problēmas risinājums. Lielākā daļa pētījuma dalībnieku zīmējumā novietoja sevi tilta pirmajā daļā vai tā centrā.
Uzzīmētās vietas abpus	Autori atzīmēja, ka vietas vai zemes apgabali, kuri uzzīmēti

tiltam	abpus tiltam, var norādīt uz konkrētu mērķi, ko cilvēks vēlas sasniegt. 50% pētījuma dalībnieku nesavienoja tiltu abās pusēs. Zīmējumos, kuros tilts bija savienots, iespējams izdalīt trīs vietu kategorijas: a) nosaukti zemes apgabali, piemēram, Rīga - Cēsis; b) simboliski savienojumi, piemēram, paradīze – elle; c) nenosaukti zemes apgabali.
Tilta stiprinājums pamatnei	Tilta stiprinājums zemei var simboliski norādīt uz tilta savienojumu solidaritāti un tilta pamatnes spēku. Pētījumā 50% no uzzīmētajiem tiltiem nebija piestiprināti abās pusēs. Atzīmējams, ka daļā no tiem labā puse („nākotnes daļa”) nebija tik stabila, cik kreisā daļa („pagātnes daļa”), kas, iespējams, varētu atspoguļot nedrošību par nākotni un vēlmi balstīties zināmajā pagātnē.
Uzsvars	Izstrādāto detaļu daudzums zīmējumā, var norādīt uz to, kam cilvēks vairāk piešķir nozīmi – pagātnei, tagadnei vai pašam tiltam. Pētījuma rezultāti norādīja, ka 95% gadījumu detaļu izstrāde tika vērsta uz pašu tiltu, tādējādi atspoguļojot tā nozīmību kā līdzekli mērķu sasniegšanai, problēmu atrisināšanai.
Tilta konstrukcija	Autori atklāja, ka attēlotā tilta konstrukcijā izmantotie materiāli simboliski atspoguļo tilta stingrumu, kā arī vēlmi saglabāt un veidot komunikāciju. 65 % pētījuma dalībnieku zīmēja tērauda vai metāla tiltus, kas norāda uz spēku, un 15% zīmēja koka tiltus. Mazāk tika izmantoti tādi materiāli kā cements, akmens, virve vai dažādu materiālu kombinācijas.
Attēlotā tilta veids	Lielākā daļa dalībnieku attēloja sev zināmus tiltus. 60% sieviešu zīmēja arkveidīgus tiltus (divas reizes vairāk nekā vīrieši, kuri bija attēlojoši šāda tipa tiltu). Autori to saistīja ar arkas kā vairāk sieviešķīgā simbola nozīmi. Vīrieši savukārt vairāk zīmēja iekārtos/vanšu tiltus (60% gadījumu). Citi attēlotie tiltu veidi iekļāva kopņu, virvju tiltus.
Matērija zem tilta	Autori norādīja, ka matērija zem tilta pēc savas dabas var tikt uztverta tikai divos veidos - kā apdraudoša vai neapdraudoša. Ūdens ir visizplatītākais elements, ko savos zīmējumos atspoguļoja 70% sieviešu un 50% vīriešu.
Skatupunkts	Pētījumā visvairāk tika attēlots tieši acu līmenis. „Putna skatījums” atrodams 10% gadījumu, tas var, iespējams, norādīt uz vēlmi pēc kontroles vai varas. Skatījums no apakšas, kas pētījumā bija tikai 1 gadījumā, var norādīt uz mazvērtības sajūtu.
Lapas novietojums	84% no pētījuma dalībniekiem papīra lapu novietoja horizontāli, kas, autoruprāt, ir saistāms ar vispārējo konceptu par tiltu un tā novietojumu dabā. Tie, kuri lapu novietoja vertikāli, attēloto tiltu zīmējumā nesavienoja ne ar vienu no vietām abpus tilta, ko autori raksturoja kā iespējamu aizsardzību pret jebkādu sevis saistību ar to.
Geštalta konsistence	Autori uzsvēra, ka jebkādas norādes uz zīmējuma detaļu savstarpējo neatbilstību var norādīt uz personības inkongruenci. Viņuprāt, zīmējums simboliski sniedz emocionālu un intelektuālu informāciju par indivīdu. Šī informācija var būt harmoniska vai disharmoniska.
Rakstītās asociācijas par zīmējumu	Asociācijās pētījuma dalībnieki vairāk aprakstīja tilta fiziskās īpašības, ko tilts šķērsoja, vai kas bija atrodams abpus tiltam.

Instrumenta *Sejas stimulu novērtējums* apraksts

1. Instrumenta nosaukums

Sejas stimulu novērtējums, FSA-LV v1. (*Face stimulus assessment, FSA 2nd Edition, Betts & Hamilton, 2008; adaptācijas latviešu valodā pirmo posmu veikušas Ilze Plūme un Vita Beinerte, 2017, vadītāja Kristīne Mārtinsone, RSU.*)

2. Instrumenta vispārīgs raksturojums

FSA-LV v1. ir uz mākslu balstīts izvērtēšanas instruments, kas palīdz labāk izprast mākslas terapijas klienta /pacienta (k/p) radošo potenciālu, kognitīvās spējas un attīstības līmeni. FSA-LV v1. atklāj k/p spēju saglabāt vizuālo informāciju, spēju izprast un organizēt cilvēka sejas pantus. Instrumenta uzbūve dod iespēju iegūt daudzpusīgu informāciju, jo sastāv no trīs stimulzīmējumiem - 1) stimulzīmējums ar pilniem sejas vaibstiem uz baltas A4 lapas; 2) stimulzīmējums ar sejas ārējām kontūrām uz baltas A4 lapas; 3) balta A4 lapa ar marķējumu kreisajā apakšmalā; dalībnieka aptaujas (tajā papildus stimulmateriālam k/p atbild uz jautājumiem par procesu) un vērtētāja/mākslas terapeita anketas (tajā vērtētājs sniedz savus novērojumus par procesu un k/p uzvedību). Tādējādi šāds instrumenta formāts dod iespēju to izvērtēt apmācītiem mākslas terapeitiem arī tad, ja viņi nav redzējuši zīmēšanas procesu, jo ir iespējams izvērtēt k/p uzvedību procesa laikā (*Betts, 2013*).

Sākotnēji FSA bija paredzēts kā izvērtēšanas instruments bērniem un pusaudžiem ar komunikācijas traucējumiem, garīgās veselības traucējumiem, autismu un ar to saistītām nespējām (*Betts, 2003*). Šis izvērtēšanas instruments ir piemērots lietošanai darbā ar neverbāliem k/p, personām ar komunikācijas grūtībām, kā arī tiem, kuriem sarunvaloda nav dzimtā valoda (*Betts, 2013*).

Oriģinālā FSA instrumenta zīmējumu izvērtēšanai izmanto 2008. gadā izveidoto rokasgrāmatu, kas sastāv no deviņām Mākslas terapijas formālo elementu Likerta skalām, dalībnieka aptaujas un vērtētāja anketas (*Hamilton, 2008*). Izvērtē tikai otro stimulzīmējumu, pirmo un trešo zīmējumu var izvērtēt pēc mākslas terapeita ieskatiem (*Betts & Hamilton, 2008*). Adaptācijas latviešu valodā pirmajā posmā izveidotajā FSA-LV v1. vērtēšanas rokasgrāmatā ir 12 modificētas Mākslas terapijas formālo elementu (MTFES) skalas (to saturs ir piemērots FSA-LV v1. formālo elementu izvērtēšanai). Iegūtie stimulzīmējumi tiek vērtēti katras skalas ietvaros no 0 līdz 5, izmantojot arī vērtējumus starp veseliem skaitļiem (piem., 0,5; 1,5; 2,5, u.t.t.), kur 0 norāda uz formālā elementa (mainīgā) neesamību, 1 – uz nelielu tā esamību, bet 5 – uz formālā elementa lielāko iespējamo esamību. Skalas piemērotas otrā un trešā stimulzīmējuma vērtēšanai gan k/p sākotnējai izvērtēšanai, gan mākslas terapijas procesa noslēguma novērtēšanai.

3. Instrumenta klasifikācija un pamatinformācija par instrumentu

3.1. Pieejamība un instrumenta iegūšanas un lietošanas nosacījumi

Oriģinālais FSA izvērtēšanas instruments ir aizsargāts ar autortiesībām. Instrumentu var iegādāties pie ASV mākslas terapeites Donnas Betsas (*Donna Betts*), PhD, ATR-BC, Džordža Vašingtona universitātes (George Washington University) profesores, pa e-pastu: DonnaBettsATRBC@aol.com. Par tulkoto un adaptācijas procesu uzsākušā FSA-LV v1. instrumenta lietošanu konsultēties ar Rīgas Stradiņa universitāti. Atsaucei uz adaptētās versijas izmantošanu jāpievieno rinda:

“The Face Stimulus Assessment, copyright 2003, 2016 by Donna Betts, and the FSA Rating Manual, 2nd Edition, copyright 2013 by Donna Betts [and based upon the Formal Elements

Art Therapy Scale (FEATS)© (1998) adapted with permission from Linda Gantt, PhD, ATR-BC & Carmello Tabone, MA, ATR], are translated into Latvian by written permission of Dr. Betts [mailing address: The George Washington University Graduate Art Therapy Program, 1925 Ballenger Avenue, Suite 250, Alexandria, VA 22314, USA].”

3.2. Satura jomas

Palīdz labāk izprast mākslas terapijas k/p radošo potenciālu, kognitīvās spējas un attīstības līmeni. FSA-LV v1. atklāj k/p spēju saglabāt vizuālo informāciju, spēju izprast un organizēt cilvēka sejas pantus.

3.3. Galvenās pielietojuma jomas: vizuāli plastiskā mākslas terapija, veselības psiholoģija, klīniskā psiholoģija.

3.4. Instrumenta mērķa populācijas raksturojums

Instrumenti ir piemēroti lietošanai darbā ar neverbāliem k/p, personām ar komunikācijas grūtībām, kā arī tiem, kuriem sarunvaloda nav dzimtā valoda. Vecuma un dzimuma ierobežojumi nav norādīti.

3.5. Instrumenta skalu skaits un īss mainīgo mērāmo mainīgo apraksts

Oriģinālā FSA vērtēšanas rokasgrāmata sastāv no deviņām Mākslas terapijas formālo elementu skalām (saīsinājumā MTFES) – 1. Krāsu izmantojums, 2. Krāsu atbilstība, 3. Ieguldītā enerģija, 4. Loģika, 5. Reālisms, 6. Attīstības līmenis, 7. Objektu un vides detaļas, 8. Līniju kvalitāte, 9. Atkārtotāšanās.

Adaptācijas pirmajā posmā modificētā FSA-LV v1. vērtēšanas rokasgrāmata sastāv no 12 MTFES - 1. Krāsu izmantojums, 2. Krāsu atbilstība, 3. Ieguldītā enerģija, 4. Laukums, 5. Iekļaušanās, 6. Loģika, 7. Reālisms, 8. Attīstības līmenis, 9. Objektu un vides detaļas, 10. Līniju kvalitāte, 11. Rotācija, 12. Atkārtotāšanās.

Dalībnieka aptaujā ir atvērta un slēgta tipa jautājumi, kas sniedz kvalitatīvus datus par katru stimulzīmējumu: seši par 1. stimulzīmējumu, trīs līdz pieci jautājumi (atkarībā no zīmējuma satura) par 2. stimulzīmējumu, četri līdz pieci jautājumi (atkarībā no zīmējuma satura) par 3. stimulzīmējumu.

Vērtētāja/mākslas terapeita anketā ir astoņi atvērta tipa jautājumi.

3.6. Instrumenta vienību skaits: 12

3.7. Instrumenta vienību formāts un atbilžu skala: instrumenta vienību formāts ir uzdevums (trīs stimulzīmējumu sērija). Atbilžu skala atbilst Likerta tipa skalai, kur 0 nozīmē attiecīgā formālā elementa (mainīgā) neesamību zīmējumā, bet 5 – šī mainīgā klātbūtni zīmējumā vislielākajā mērā.

3.8. Instrumenta vadīšanas veids: pārraudzīta stimulzīmējumu izpilde.

3.9. Atbildes veids: trīs stimulzīmējumu veikšana, kam seko dalībnieka aptaujas aizpildīšana.

3.10. Instrumenta vadīšanas nosacījumi un nepieciešamie materiāli

Stimulzīmējumu veikšanai nepieciešami - 1) stimulzīmējums ar pilniem sejas vaibstiem uz baltas A4 lapas; 2) stimulzīmējums ar sejas ārējām kontūrām uz baltas A4

lapas; 3) balta A4 lapa ar marķējumu kreisajā apakšmalā; 4) astoņi “Crayola” standarta flomāsteri un astoņi “Crayola” multikulturālie flomāsteri (dažādu ādas krāsu toņi).

Uz galda tiek nolikti 16 flomāsteri sajauktā kārtībā un pirmais stimulzīmējums. Kad pirmais stimulzīmējums pabeigts, to nomaina ar nākamo, gatavo darbu noliekot malā, lai dalībnieks to neredzētu. Kad otrais stimulzīmējums pabeigts, arī to paņem, vietā dodot trešo (tukšo) lapu. Pēc tam dalībniekam lūdz aizpildīt aptaujas anketu. Kad viņš bija no telpas ir izgājis, vērtētājs/mākslas terapeits aizpilda vērtētāja anketu, kurā raksturo darbošanās procesu un savus novērojumus. Iegūtos stimulzīmējumus marķē darba otrajā pusē ar izvēlēto kodu (piem., klienta vārds (kods), datums un norāde, vai tas ir 1., 2. vai 3. stimulzīmējums).

Zīmējumus var veikt grupās (pēc iespējas mazākās) vai individuāli. Ja izvērtēšana tiek veikta grupā, grupas dalībnieki jāizsēdina atsevišķi viens no otra, lai novērstu sarunāšanos un izvairītos no savstarpējas ietekmēšanās.

3.11. Instrumenta izpildes laiks: zīmēšanai tiek dotas 50–60 minūtes, no kurām aptuveni 15–20 minūtes katram stimulzīmējumam.

3.12. Instrukcija (norādījumi) respondentiem: “Lietojiet flomāsterus un šo papīra lapu”. Ja dalībnieks uzdod jautājumus vai precizē doto uzdevumu, jāatkārto instrukciju un jānorāda, ka uz citiem jautājumiem atbildes tiks sniegtas pēc izvērtēšanas sesijas beigām.

3.13. Instrumenta formas: Izvērtēšanas instrumentam **FSA ir oriģinālā versija**, kas izstrādāta kopā ar FSA vērtēšanas rokasgrāmatu (*Face stimulus assessment, FSA 2nd Edition, Betts & Hamilton, 2008*), un adaptācijas pirmajā posmā radītā latviskā **FSA-LV 1. versija (FSA-LV v1.)** (adaptācijas pirmo posmu veikušas Ilze Plūme un Vita Beinerte, 2017, vadītāja Kristīne Mārtinsone, RSU).

3.14. Instrumenta izstrādes izlases raksturojums: 30 Midvesternas universitātes (*Midwestern university, USA*) studenti - 6 vīrieši, 24 sievietes vecumposmā no 19 līdz 28 gadiem (*Hamilton, 2008*)

3.15. Instrumenta standartizācijas izlases raksturojums: nav norādīts.

3.16. Profesionālā kvalifikācija, kas nepieciešama instrumenta lietošanai: mākslas terapeita izglītība, psihologa izglītība.

4. Rezultātu apstrāde

4.1. Instrumenta datu apstrādes procedūra: stimulzīmējumu vērtēšana, vērtējumus atzīmējot instrumenta protokola veidlapā.

4.2. Balles

Balstoties uz FSA-LV v1. vērtēšanas rokasgrāmatā aprakstītajiem katras MTFES kritērijiem un pievienotajiem kritēriju vizuālajiem paraugiem, vērtētājam jāizvērtē katra formālā elementa (mainīgā) daudzums/intensitāte vai arī tā raksturojums, izmantojot Likerta tipa skalu vērtējumus no 0 līdz 5, tai skaitā, arī vērtējumus starp veseliem skaitļiem (piem., 0,5; 1,5; 2,5, u.t.t.).

4.3. Instrumenta sākotnējo ballu transformācija par standartizētām ballēm: nav norādīts.

5. Rezultātu interpretācija

Katras skalas rezultāts jāizvērtē atbilstoši k/p aktuālajam stāvoklim, diagnozei (ja tāda ir noteikta), k/p atbildēm dalībnieka aptaujā un vērtētāja/mākslas terapeita piezīmēm vērtētāja anketā, izvērtējot katra formālā elementa intensitāti. Ņemot vērā pētījumos gūtās atziņas par MTFES grafisko ekvivalentu sakarības ar dažādām saslimšanām un skalu rezultātus, var izteikt pieņēmumus par k/p iespējamām grūtībām

6. Informācija par instrumenta psihometriskajiem rādītājiem

Originālā FSA izstrādē noteiktā vērtētāju saskaņotība (izmantojot Kappa kritēriju) variē no vājas saskaņotības, kur $\kappa = 0,356$ (skalā 1. Krāsu izmantojums), līdz ciešai saskaņotībai, kur $\kappa = 0,817$ (skalā 9. Atkārtošanās). Citi šī izvērtēšanas instrumenta psihometriskie rādītāji nav noteikti.

7. Informācija par instrumenta adaptāciju latviešu valodā (instrumenta adaptētās versijas izstrādi un tās psihometriskajiem rādītājiem)

Izvērtēšanas instrumenta FSA adaptācijas latviešu valodā pirmais posms notika laika posmā no 2015.gada oktobra līdz 2016. gada decembrim, sadarbojoties RSU vizuāli plastiskās mākslas terapijas studiju programmas maģistrantēm Ilzei Plūmei un Vitai Beinertei, prof. Kristīnes Mārtinsones vadībā. Tika saņemta instrumenta autores Donnas Betsas atļauja par instrumenta adaptāciju pētījuma ietvaros. Tam sekoja FSA tulkošana no angļu valodas, ko veica trīs neatkarīgi eksperti. Iegūtais teksts tika salīdzināts un izveidots tulkojuma atbilstošākais variants, lai piemērotu to Latvijas kultūrvidei. Šim variantam cits eksperts veica atpakaļtulkošanu, ko pēc tam salīdzināja ar oriģinālversiju.

Pamatojoties uz secinājumiem, kas gūti pētījumos par tādu mākslas terapijas formālo elementu kā “Rotācija”, “Laukums” un “Integrācija” iespējamo saistību ar klīniskiem simptomiem, šo elementu izvērtēšanas nepieciešamību k/p zīmējumos (*Gantt & Tabone, 1998; Gantt, 2000*) un konsultējoties ar FSA autori Donnu Betsu, tika izveidota FSA latviskā versija FSA-LV v1. ar papildinātu vērtēšanas rokasgrāmatu (pievienojot trīs MTFES - “Iekļaušanās”, “Laukums”, “Rotācija”). Pievienotās skalas pētījuma gaitā papildinātas ar tādiem pētījuma dalībnieku zīmējumiem, kas visprecīzāk ataino katras pievienotās skalas vērtēšanas kritērijus. Pēc tam tika veikts pilotpētījums FSA-LV v1. instrukciju un izvērtēšanas rokasgrāmatas saprotamības pārbaudei, kurā piedalījās piecas topošās vizuāli plastiskās mākslas terapeites. Pēc pilotpētījumā iegūtajiem ieteikumiem, tika papildināta un uzlabota FSA-LV v1.

FSA-LV v1. izstrādes un standartizācijas izlase – 30 dalībnieki (15 pacienti ar dažādiem psihiskiem un uzvedības traucējumiem un 15 praktiski veseli cilvēki), vecumā no 18 līdz 69 gadiem ($M = 45.67$, $SD = 14.41$, siev. – 80%, vīr. – 20%).

Adaptācijas pirmajā posmā noteiktā vērtētāju saskaņotība (*Intraclass Correlations Coefficient, ICC, r*) variē no vidējas saskaņotības, kur $r = 0,43$ (skala 10. Līniju kvalitāte), līdz ciešai saskaņotībai, kur $r = 0,99$ (skalās: 2. Krāsu atbilstība, 5. Iekļaušanās, 6. Loģika, 11. Rotācija).

8. Informācija par apraksta autoru: Ilze Plūme, e-pasts: pluume.ilze@gmail.com

9. Par adaptēto instrumenta versiju atbildīgās personas: Ilze Plūme, e-pasts: pluume.ilze@gmail.com, Vita Beinerte, e-pasts: vita.beinerte@gmail.com

10. Piezīmes: Instruments ir aizsargāts ar autortiesībām.

11. Informācija par oriģinālās instrumenta versijas publicēšanas avotu:

Betts, D. (2014). The Face Stimulus Assessment (FSA) E-packet. *Department of Art Therapy*, George Washington University, Washington, DC.

12. Informācija par adaptētās instrumenta versijas publicēšanas avotu: RSU

13. Citi izmantotie informācijas avoti

Betts, D. (2003). Developing a projective drawing test: Experiences with the Face Stimulus Assessment (FSA). *Art Therapy*, 20(2), 77–82.

Betts, D. (2013). The Face Stimulus Assessment (FSA) E-packet. *Department of Art Therapy*, George Washington University, Washington, DC.

Gantt, L. & Tabone, C. (1998). *The Formal Elements Art Therapy Scale: The Rating Manual*. Morgantown, WV: Gargoyle Press.

Gantt, L. (2000). Assessments in the creative arts therapies: learning from each other. *Music Ther Perspect*, 18 (1): 41-46.

Hamilton, M. K. (2008). Developing a standardized rating system for the Face Stimulus Assessment (FSA) using nine scales adapted from the Formal Elements Art Therapy Scale (FEATS). *Unpublished master's thesis*. Avila University, Kansas City, MO.

Pielikumi: Tā kā izvērtēšanas instrumentu aizsargā autortiesības, tad instrumenta vērtēšanas veidlapas, dalībnieka aptaujas veidlapa, vērtētāja/mākslas terapeita anketas veidlapa un stimulzīmējumu kopijas netiek pievienotas.